

Märta Raestads dagbok

Martin Fahlén och Erik Hedberg

Mitt namn är Martin. Min mormor Märta Raestad skrev en dagbok om sin flykt under andra världskriget. Hon var då 58 år. Den var lite kryptiskt skriven på det viset att hon censurerade sig själv. Hon undvek att nämna namn på personer, känsliga ting eller platser. Till exempel undvek hon ordet "guld" eftersom hon inte ville röja hemligheterna kring guldtransporten som hon deltog i. I ett brev från hösten 1940 till min mor Tove Fahlén berättar hon om sina svårigheter med självcensuren. Så här skrev hon:

**Det är så svårt att skriva,
intet kan man säga
av det som du vill veta.**

Första gången jag träffade min mormor Märta var jag fem år. Kriget var slut och det hade gått några månader sedan min morfar Arnold hade dött. Arnold fick jag aldrig träffa men min tre år äldre bror Tom hade träffat både Märta och Arnold förut. Det finns ett rart kort från sommarstället på Skåtøy från sommaren 1939 där han sitter tillsammans med Märta, Arnold, vår moster Merete och Tove, vår mor.

Sommaren 1939 med min bror Tom längst fram tillsammans med moster Merete, morfar Arnold, mormor Märta och min mamma Tove längst till höger.

På omslaget till denna berättelse kan läsaren se hur Märta skildras måleriskt av Henrik Sörensen så som han såg henne 1915. Han har fångat personligheten tror jag. Jag kan också skildra henne från första gången jag såg henne 1945. Detta mitt första möte med Märta var i december före jul det året då kriget var slut. Hon steg då in i tamburen i vår lägenhet på Odengatan 79 i Stockholm och satte ner hattaskarna framför sig. Sådana askar hade jag aldrig sett förut. Jag kunde inte förstå varför det behövdes så många. Sedan tog hon av sig hatten och visade sitt blåa hår. En sådan hårfärg var också något helt nytt för mig. Hon böjde sig ned och kysste mig ordentligt på båda kinderna. Det var jag inte heller van vid. Jag kan minnas exakt var jag stod till höger om pappas flygel. En blandning av förfäran och välbehag gick genom mitt huvud.

Nästa dag fick jag och min tre år äldre bror Tom krypa ner i hennes säng och lyssna på sagor. På nattduksbordet fanns polkagrisar och kex. Hon hade också en puderdosa på bordet där bredvid polkagrisarna och kexen. Det fanns en doft av puder i hennes rum. Det var något särskilt med mormor. Hon blev snabbt populär. Jag minns att hon låg på min vänstra sida och att hon var mycket ledsen och förfärad över kriget som varit. På mitt lillgamla sätt försökte jag förklara att kriget ändå var slut. Kanske det kunde vara en tröst tänkte jag.

Märta Raestad från 1941 som flykting i USA.

Till skillnad från mamma behövde hon ingen bok för att berätta sagor. En del av sagorna var påhittade för stunden och andra handlade om människor från

kriget som haft tur och klarat sig som genom ett under. Hon sa aldrig att hon själv varit med och klarat sig som genom ett under. Vi sa ”mera, mera mormor!”. Då sa hon ”Säg inte mormor, säg Märta”. Min mamma sa ofta att Märta var en större berättare än sin syster Marika Stjernstedt, men hon fick ingen framgång även om det fanns ansatser i form av utkast som handlade om hennes liv. Kanske dagboken också var en sådan ansats till att det skulle bli något publicerat. Hon brast i konsten att organisera sitt skrivande och inget blev därför tryckt förrän nu.

Två dagar före julafton föddes min lillasyster Marika. Mamma var på BB och kunde inte vara hemma på julafton. Vid julklappsutdelningen bar jag mig illa åt. I glädjen över att ha fått ett hårt paket med par skridskor att skruva på pjäxorna la jag långkalsongerna från ett tidigare mjukt paket över ett brinnande ljus. Raskt flammade minst halva långkalsongerna upp. Pappa släckte bums och skrek åt mig så att jag började grina. Märta lugnade både ner både pappa och mig.

”Det har inte skett någon olycka” sa hon. Senare skulle jag förstå att hon varit mitt uppe i häftigare eldsvådor och hade något att jämföra med. Att hon kunde sätta min far på plats överraskade mig, och det skulle visa sig att det inte var första gången. Hon kunde också sätta mig på plats, vilket jag är tacksam för. En gång när jag var magsjuk sa hon att jag inte skulle sjåpa mig. Kanske var hon mer tapper än oss andra, ty hade som hon skriver genomlevt för mycket. Hennes dagbok från kriget vittnar om hur hon bibehåller eller formar sin tapperhet genom att skriva dagbok om sin förtvivlan. Genom att skriftligen bry sig om hur det går för världen och genom ritualen att ständigt tvätta kläder.

Märta var verkligen deprimerad när jag första gången träffade henne. Hon sörjde förlusten av sin make Arnold som avlidit i magcancer i september 1945. Vi fick alltid höra att Arnold var så duktig. Ett sällsynt geni som behärskade en mängd språk och var otroligt flitig. Arnold Raestad föddes 1878. Han var ende sonen i familjen Raestad och fick hela familjens stöd inför sin karriär. Han studerade juridik och doktorerade på en avhandling om sjörätt.

1910 gifte han sig med Märta som tidigare varit gift med Ivan Bratt. Med Ivan hade Märta två pojkar Åke och Lennart, som hon inte fick vårdnaden om eftersom hon var den som valde att separera. Märta och Arnold fick min mor Tove som föddes 1911 och min moster Merete 1918.

Arnold blev en av Norges främsta experter på radiofrågor, folkrättsspecialist, utrikesminister 1921-22 och ”venstremann av mild profil”. Han var styrelsemedlem och ordförande i Kringkastningsselskapet A/S och Norsk Rikskringkasting 1929-39 då han avgick på egen begäran. Han blev

styrelseordförande i det fria Norges radio, och organiserade radioutsändningar såväl under flykten genom Norge som därefter från Boston och London, BBC. Han utnämndes under flykten till direktör för Norges Bank, en befattning som han hade till krigsslutet 1945. Han var delegat såväl i Nationernas Förbund som i Internationella Radiounionen.

Arnold Raestad från 1941 som flykting i USA.

Det flödade rikt och till synes obekymrat ur egen penna på norska, engelska eller franska. Han författade en mängd artiklar och ett fyrtiotal böcker om utrikespolitik, folkrätt, ekonomi och juridik. Han skrev den första granskande biografien om Vidkun Quisling 1942, men blev avrådd att publicera den då regeringen var orolig att den skulle missförstås som alltför förstående. Quisling skulle arkebuseras snarare än analyseras.

Så småningom när jag gick i gymnasiet fick jag ärva Arnolds guldklocka med kedja som syns på en bild där han sitter och pratar som flykting i USA 1941. Guldklockan bar jag som en snobb i skolan. Med dess magi kunde den kanske överföra lite av Arnolds begåvning och energi. För övrigt visste jag inte mycket om Arnold. Han beskrevs i familjen som en filosof och ett levande uppslagsverk.

Han kunde ju skriva flytande franska och engelska och läste gärna latin och grekiska. Om jag hade fått träffa honom hade jag frågat vad Märtas dagbok egentligen handlar om och vad han själv gjorde under flykten 1940. Långt senare kan jag från Internet hämta ett av hans radiotal från 30-talet där han varnar för det som då sker i världen. Här ett utdrag av ett tal från 1938:

De små staternas betydelse förringas i våra dagar. Det finns en fruktan för de totalitära staternas expansionsbehov och deras ökande vapenindustri. Münchenavtalet har visat att stormakterna är villiga att offra små stater. Vi vet att små stater inte kan känna sig säkra. Graden av fruktan beror på de små staternas geopolitiska ställning. Den psykologiska inverkan är märkligt liten. Enligt Freud glömmar vi det vi vill glömma. Reaktionerna i små stater är trögare ju längre de har haft fred. Nuvarande kris på grund av Münchenavtalet berör först och främst småstaterna i Europa. Små stater i syd- och Mellanamerika står längre bort från krisen i Europa, också på grund av Monroe-doktrinen. Det finns ingen gemensam sammanslutning av små stater i Europa. Det finns olika synsätt på hur vi som liten stat skall förhålla oss. Det finns också delade meningar om upprustning, nedrustning, socialism, kapitalism.

Många vill satsa på ett starkare Nationernas Förbund och återupprätta dess inflytande. Andra håller fast vid absolut neutralitet och säger: "Håll mun och kritisera inte!" Tilltron till vad demokratin kan förmå ökar ofta med diktaturernas expansionslust. Diktaturerna är ofta intresserade av full neutralitet hos de demokratiska stormakterna. Det är ofta likvärdigt med samtycke. Totalitära stater försvagas inte när demokratiska regimer gör framsteg.

Diktaturerna säger ofta att de vill ha fred, samtidigt som de rustar upp och förhårligar militarismen. Arbete för pacifism är förbjudet i dessa stater. Nationernas Förbund är utan värde som fredsfrämjande faktor så länge som de totalitära staterna inte deltar där. Det är bara de nordiska länderna, Holland och Belgien som offentligt arbetar för att återupprätta Nationernas Förbund. Münchenavtalet har avslöjat en tomhet i ståndpunkten: "Fred och avrustning är säkerhet"

Nationernas Förbund förlorade sin mening i det ögonblick de måste anpassa sin mening efter det som sägs i Berlin. Det är en illusion om vi tror att vi kan uträtta positivt fredsarbete genom Nationernas Förbund. Vi får inte bli en "världspolitikens Hjalmar Ekdal" och glömma världens sura realiteter med prat. Grundtankarna hos Nationernas Förbund är något annat än Nationernas Förbund som det fungerar idag. Neutralitet är bara en säkerhet för en liten stat när det finns en viss stabilitet mellan de stora staterna. Neutralitet är ingen

säkerhetsgaranti i dagens situation även om neutralitet kan vara ett moraliskt ställningstagande för ett litet land. Situationen i dag synes övermäktig.

Det är inte alla små stater som är dömda till offer för en storstats begär efter utrymme. Erövringsdynamiken har sina egna inre svagheter. Uppenbart är att Adolf Hitler är inriktad mot fortsatt expansion, bland annat global kolonialism. En stor totalitär stats dynamik innebär ständigt fokus på de övergripande målen. Det positiva i dag är att de totalitära staterna är insnärjda. Den kapitalistiska dynamiken och humanismen är till för att verka under lång tid, medan den totalitära dynamiken kapplöper med tiden. "När smör blir till ständigt flera kanoner, sjunker levnadsstandarden". Totalitär dynamik är dömd till undergång efter en viss tid. Den förnekar personligt skaparbehov. Borgarna i den lilla, fria staten är starkare knutna till det levande livet i andra stater än borgarna i maktstaten.

De små staterna, bland annat länder i Norden, måste söka efter varandras stöd. Vi måste lära oss att läsa historien på nytt och bryta hänsynslöst mot den förhärskande synen. Det är dags att inordna oss i nutidshistorien, som inte accepterar några gamla invanda tänkesätt.

Passbild av mig från 1945 inför resa med Märta till Norge.

När Märta hade firat jul hos oss, reste hon hem och tog med Tom och mig på tåget till Oslo. Vi skulle bland annat fira nyår i Norge. Jag har kvar mitt passfoto från den tiden och jag minns mina första gripande intryck av Märtas hus på Uranienborg Terrasse 1. Det är ett vackert funkishus i centrala Oslo. I huset bodde också min moster Merete och hennes dåvarande make Morten Ree.

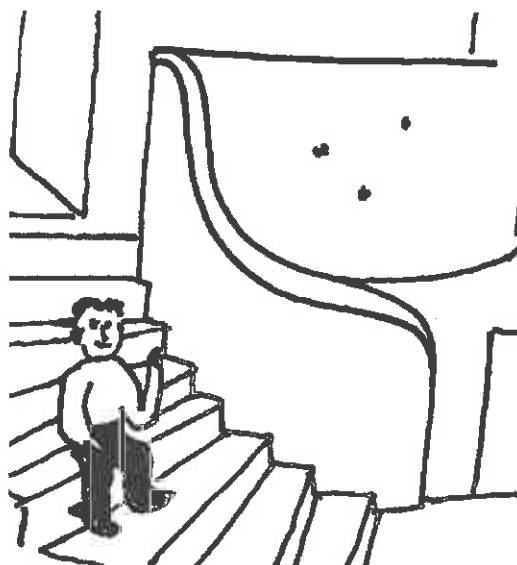
Huset där Märta och Arnold bodde. Uranienborg Terrasse 1 i Oslo.

Morten hade deltagit i kriget som norrman i engelska flygvapnet. Han hade blivit beskjuten och hoppat i fallskärm två gånger och klarat sig som genom ett under. Morten avstod från nyårets fyrverkeri med motiveringen att han fått nog tidigare. Det gjorde också Märta. Då förstod jag inte riktigt varför det var så. Första natten hos Märta i Oslo sov jag under ett kvävande tungt duntäcke och kissade på mig. Jag kände mig som en idiot och var beredd på uppläxning men Märta tog varligt hand om mig och såg till att jag fick bada och bjöd som tröst på en polkagris och ett kex. Detta godis hade hon alltid i beredskap på sitt nattduksbord. Till skillnad från många andra vuxna tog hon mig på allvar inför sängvätandets problem. Kanske jag fick en saga på nytt i försök att fördriva nattens onda överraskning.

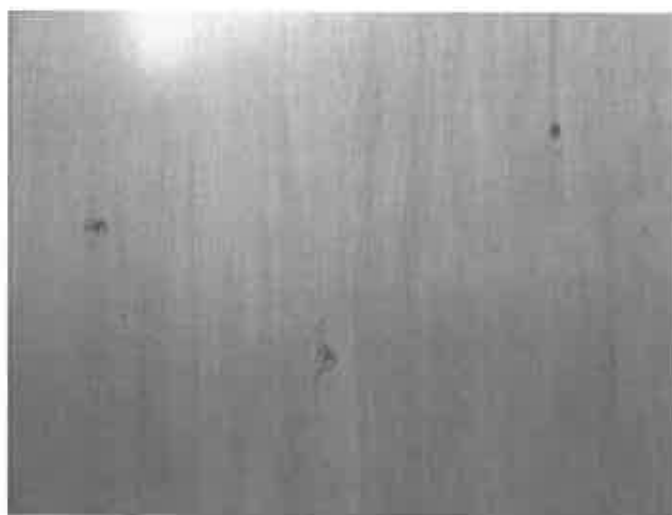
Tom och jag lekte i husets inomhustrappa, som cirklade sig upp två våningar. Den var spännande av två skäl. Trappräcket hade en ränna i vilken man kunde lägga en tändsticksask och se hur den rusade nerför räcket likt en släde. Ibland störtade den över fårans kant och ibland klarade den hela vägen ned till bottenvåningen. Ett annat magiskt och skrämmande fynd var de kulhål som fanns i trappan. Vi ville veta varför man skjutit och vem som gjort det och om någon hade dött. Det var Gestapo med tortyrspecialisten Fehmer som hade lagt beslag på huset under kriget. Under någon fest hade man troligen skjutit och det var nog ingen som dog, men ingen kunde säkert veta. I detta vackra hus finns än i dag spår av onskan som en påminnelse. Så ville Arnold ha det.

I huset fanns skulpturer, etsningar och rikligt med oljemålningar. Ett av Thorvald Erichsens mästerverk "De röde georginer" fanns där. Det fanns flera målningar av Rudolph Thygesen, bland annat porträtt föreställande Tove och Merete. Där fanns också tavlor av Hugo Lous Mohr, Per Krogh, Axel Revold, Henrik Sörensen, Oluf Wold Torne och en liten litografi av Munch som Märta

plockat upp från golvet vid besök hemma hos Munch. I vardagsrummet var flertalet tavlor mycket gamla och hade tunga ramar.

Martin betraktar kulhålen i trappan.

Tre kulhål i trappan.

Särskilt kom jag att fästa mig vid en praktfull tavla som var full av djur och fåglar målad av Roelandt Savery kring 1615. Det var den bästa av alla Märtas tavlor tyckte jag redan då. Den berättade sagor liksom Märta. I sin dagbok

skriver Märta poetiskt om Nordland där naturen får kroppar på samma vis som hos Savery.

Vardagsrummet. Längst bak hänger Saverytavlan.

Aldrig kunde jag ana att Nordland var så imponerande vackert. De vildaste bergsformationer, likt egyptiska jättetempel. Troll och sörjande kvinnor. Bland allt detta, en oändlighet av fåglar.

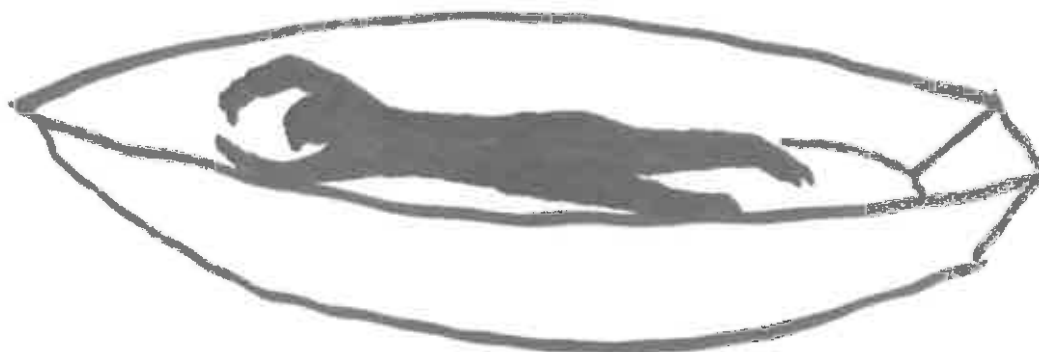

Roelandt Savery målade denna omkring 1615.

Kanske hon då också tänkte på sin saknade Savery där naturen får mänskliga former. När Märta berättade en saga från kriget handlade det inte om henne själv. Nu senare vet vi att hon kunde berätta om allt förfärligt hon hade varit med om och skrutit om att hon burit guld och flytt med en kung. Hennes sagor blev istället korta och målande och belyste en ensam individs situation under pågående beskjutning från luften.

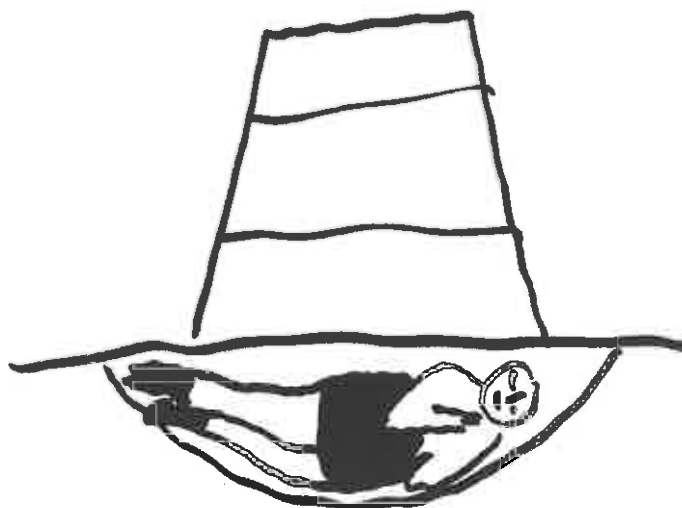
Det var två sagor som etsade sig in i mitt minne. Båda fördrev ondskan och gav förhoppningar.

Den ena sagan handlade om en man i en fiskebåt som föll ned och låtsades vara död så att han därmed kunde klara sig från att bli beskjuten. Jag ritar den här grovt eftersom sagan fungerade som en metafor över om hur man kan luras och få den stora turen att få överleva.

Man i en båt som klarar sig genom att låtsas vara död.

En annan saga handlade om en man som tog upp torv och som gömde sig under torvstapeln och klarade sig därmed. Jag visste inte vad en torvstapel var för något och Tom och Märta förklarade. Då fick jag denna bild i mitt medvetande och som jag också burit med mig som en annan ikon för möjligheternas möjlighet att få överleva genom att gömma sig.

Man under torvstapel som klarar sig.

Kriget kom att påverka barnen under 40-talet. Ett sätt att bearbeta händelserna var att rita av det fasansfulla kriget. Tom gjorde en del imponerande teckningar som vi inte har kvar. Hans teckningar sändes över till London och hamnade i brinnande krig på en barnutställning på Tate Gallery. Bland mina sparade kritteckningar har jag hittat detta torpederade skeppsvrak. Lyckligtvis slapp Märta uppleva en sådan tragedi. Hon hade bara varit med om det näst värsta – att nästan bli torpederad och därmed drunkna. Det är ett hot som kan uppfattas som en mardröm. Inte lämpligt att prata om tänkte Märta.

Skeppsvrak i krig.

Sextio år senare förklarar min granne Erik Hedberg något om bakgrunden:

Sommaren 1939 invigdes i Stockholm den första Lingiaden, en internationell gymnastikfest till 100-årsminnet av "den svenska gymnastikens fader" Per-Henrik Lings död. Cirka 3700 deltagare från 37 länder deltog. En av de största utländska trupperna kom från Tyskland. I Bertil Malmbergs invigningskantat utropas: "O, hjälp oss att rädda världen från ångest och kramp"!

Denna vädjan förklingade ohörd. 1930-talet, diktaturernas årtionde, avslutades med Tysklands anfall mot Polen, Sovjetunionens mot Finland och Japans mot Kina. Världshistoriens blodigaste och mest förödande krig, inte minst för civilbefolkningen, hade inletts.

Från världskrig till världskrig

Första världskrigets segrarmakter mindes med fasa blodbadet i skyttegravskriget, gasanvändningens fruktansvärda konsekvenser och de begynnande offensiva flyg- och ubåtsanfallen. "Aldrig mera krig"! Man skapade "Nationernas förbund"(NF) med bland annat uppgiften, att genom förhandlingar, avtal samt en internationell domstol förhindra och lösa tvister staterna emellan.

Som ett led i denna strävan genomfördes under 1920-och första hälften av 1930-talet en kraftig nedrustning i de flesta av Europas stater. NF försvagades av att förslagsställaren, USA:s president Woodrow Wilson, inte fick kongressens stöd till en anslutning. USA skulle i fortsättningen hålla sig utanför de europeiska konflikterna.

Först genom japanernas anfall mot den amerikanska flottbasen Pearl Harbour 1941 samt Hitlers och Mussolinis krigsförklaringar tvangs USA engagera sig. Då hade Hitler erövrat största delen av Europa. Storbritannien fick en tid ensamt strida för frihetens och självständighetens sak mot Tyskland och Italien.

1922 tog Benito Mussolini makten i Italien. Han ville utöka landets nordafrikanska territorier och anföll 1935 dåvarande Abessinien, nuvarande Etiopien. I april 1938 flydde den albanske kungen Zog till Grekland. Albanien blev i realiteten ett lydrike med Italiens statsöverhuvud Viktor Emanuel III som kung. I det spanska inbördeskriget (1936-39) segrade general Franco med tysk-italienskt stöd. Han blev därmed Spaniens diktator.

Revolutionen i Ryssland ledde till en kommunistisk diktatur, med ett blodigt inrikes förtryck under ledning av Lenin och Stalin. Efter Första världskrigets slut

bildades ett pärlband av nya stater vid Sovjets västgräns: Finland, Estland, Lettland, Litauen, Polen och Rumänien. Sovjetledarna var missnöjda med denna nyordning och misstrodde den västliga "kapitalistvärlden". Man hade inte glömt de allierades intervention i Ryssland i samband med revolutionen och inbördeskriget 1917-21. På 1930-talet oroades Sovjetledarna av Hitlers klart uttalade mål att utplåna bolsjevismen och lägga stora delar av Östeuropa under Tyskland.

Nazistpartiets ledare Adolf Hitler utsågs i januari 1933 till tysk rikskansler. Tyskland blev en alltmer utpräglad diktatur med Hitler som enväldshärskare. Nazistpartiets program kännetecknades bland annat av revanschlystnad för de hårda villkoren i Versaillesfreden, återupprustning, aggressiv utrikespolitik, kamp mot kommunismen samt stark antisemitism. Han lät sina trupper marschera in i Rhenlandet 1936, annekterade sedan Österrike och Sudetlandet 1938 samt resterande del av Tjeckoslovakien i mars 1939. Diplomatisk press, våldsamma utfall i tyska media riktades därefter mot Polen.

Hitlers och Mussolinis successiva övergrepp mötte inget konkret motstånd. Nationernas förbund och andra fördragssystem fungerade inte. Frukten för nya blodiga krig avhöll Frankrike och Storbritannien från militära ingripanden. Frankrike och andra stater var politiskt försvagade av ideologiska motsättningar mellan höger- och vänsterpartier. Den fransk-brittiska eftergiftspolitiken manifesterades av resultatlösa toppkonferenser eller total handlingsförlamning. Åtskilliga staters mångåriga nedrustning förbättrade inte förhandlingsläget gentemot diktatorerna.

Brist på samverkan länderna emellan medförde svaghet. Winston Churchill, eftergiftspolitikens starkaste kritiker, yttrade i januari 1940: "Varje land hoppas att om det matar krokodilen nog, skall han äta upp det sist. Alla hoppas de att stormen skall draga förbi, innan deras tur att bli uppslukade kommer. Men jag fruktar - jag fruktar högeligen - att stormen inte kommer att draga förbi. Den kommer att sprida sig till södern och nordn".

Regeringarna i Frankrike och Storbritannien insåg till slut situationens allvar. Man började upprusta militärt och tog diplomatiska kontakter med Polen, vars självständighet briterna garanterade, Tjeckoslovakien, de baltiska staterna och Sovjetunionen. Syftet var att skapa en antitysk allians.

Påpekas bör, att Sovjet inte någon gång hade inbjudits till de konferenser som hållits, t ex Münchenmötet i september 1938. Till stor förvåning för omvärlden undertecknade Tyskland och Sovjetunionen i augusti 1939 ett nonaggressions- och vänskapsfördrag. Nazismen och kommunismen, som

tydligt markerat varandras ideologiska motsatser, gick nu samman. I ett hemligt protokoll delade man upp Östeuropa i intressesfärer sinsemellan.

Den 1 september 1939 invaderade tyska trupper Polen. Två dagar senare förklarade Storbritannien och Frankrike Tyskland krig. För andra gången under en generation utbröt ett europeiskt krig. Det skulle senare utökas till ett världskrig.

Finsk sisu i öst – sjökrig och fredsförslag i väst

För de nordiska länderna hade 30-talets krig dittills ägt rum på "behagligt" avstånd. Detta förändrades den 1/9 och 17/9 1939, då Tyskland respektive Sovjetunionen anföll Polen. Sovjet ockuperade ett område ungefär lika stort som det Ryssland fick avstå till Polen efter Första världskriget, det vill säga ungefär halva Polen. Sovjet krävde och fick upprätta militärbaser i de tre baltiska staterna Estland, Lettland och Litauen.

I oktober 1939 krävde Sovjetunionen att Finland skulle avstå bland annat delar av Karelska näset. Dessutom ville Sovjet arrendera Hangö som flottbas i 30 år. Finland vägrade och 30/11 1939 anfölls landet av sovjetiska trupper, trots att Finland 1934 hade ingått en nonaggressionspakt med Sovjet. Kriget hade kommit till Norden.

I maj 1939 avböjde Finland, Sverige och Norge Hitlers erbjudande om icke angreppsfördrag. Tyskland och Danmark undertecknade samma månad en pakt: "Kongeriget Danmark og det Tyske Rige vil i intet tilfaelde skride til krig eller nogen art af magtanvendelse mot hinanden". Vid krigsutbrottet i början av september 1939 förklarade sig de nordiska länderna neutrala.

Sveriges, Danmarks och Norges konungar samt Finlands president möttes i Stockholm i oktober. Man utfärdade en kommuniké vari bland annat stod: "De nordiska ländernas regeringar är beslutna att i nära samarbete konsekvent fasthålla vid deras fullständiga neutralitet. De kräver sin rätt att få denna hållning från alla sidor respekterad".

Finnarnas tappra och framgångsrika försvarskamp mot övermakten väckte beundran och sympati över hela världen. Många länder hörsammade NF:s vädjan om att sända materiel till Finlands hjälp. Svenska frivilligkårens antal uppgick till drygt tio tusen. Den sovjetiska överlägsenheten i manskap och materiel tog till slut ut sin rätt. De krigförande slöt fred 12/3 1940. Finlands självständighet bevarades men man fick lämna ifrån sig tio procent av sin yta

och fyra hundra tusen människor flydde till ett förminskat Finland. Cirka 25000 finnar stupade i kriget. Sovjets förluster var cirka åtta gånger högre.

I början av oktober 1939 var Polens erövring avslutad. På västfronten rådde stillhet. Trupperna avvaktade i sina starka befästningar på ömse sidor om gränserna. Till sjöss var aktiviteten betydligt större, trots att det var tyskarnas svagaste vapengren. Redan tolv dagar före anfallet mot Polen fanns två tyska s.k. fickslagskepp jämte 18 ubåtar ute på Atlanten. Tyska flottan, flygvapnet och minor sänkte under krigets sju första månader allierat tonnage på drygt en miljon ton.

Den 6/10 1939 framförde Hitler i tyska riksdagen en vädjan om fred till Storbritannien. Även om Hitler tycks ha haft en motvillig beundran för detta land, så kan man fråga sig om förslaget var allvarligt menat. Förslaget avvisades av britterna. Samma dag som Hitler talade om fred i riksdagen utfärdade han sitt Direktiv nr 6. Detta innebar att 12/11 1939 skulle Nederländerna, Belgien och Frankrike anfallas. Interna tyska motsättningar angående anfallets uppläggning, dåligt väder samt inte minst på grund av att den tyska fälttågsplanen eventuellt hade kommit i orätta händer, fick Hitler att uppskjuta anfallet. Hans och de ledande militärernas strategiska tänkande kom nu att upptas av valet mellan ett anfall västerut eller en invasion av Norge.

Norden i blickpunkten

I militärhistoriska utvärderingar efter Första världskriget uppmärksammades, speciellt från tysk sida, Norges sjöstrategiska position vid Nordsjön och Atlanten, ett idealiskt läge för båt- och flygbaser. Den året runt isfria malmutskeppningshamnen i Narvik uppmärksammades speciellt.

Redan i september 1939 föreslog marinminister Winston Churchill att de allierade skulle pressa den norska regeringen till att hindra de tyska malmbåtarnas framförande på norskt vatten. Om detta misslyckades skulle han föreslå minutläggning i farleden. Den brittiska regeringen avvisade förslaget. De engelska tidningarna skrev artiklar om ämnet, vilket uppmärksammades av tyskarna.

Chefen för flottan, amiral Raeder, påpekade dels faran för att de allierade fick tillgång till de norska hamnarna och fjordarna, dels fördelen för den tyska flottan att ha dessa som baser. Raeder föreslog i början av oktober 1939 Hitler att anfalla Norge. Den senare sa nej.

Churchill återkom till ärendet den 29 november i samband med diskussionerna om Nordsjöblockaden mot Tyskland. Kabinettet uppdrog åt militärerna att utreda konsekvenserna av "att placera sjöstridskrafter på norskt territorialvatten, eller att lägga ut minor".

Den 30 november 1939 anfölls Finland av Sovjetunionen. Franska regeringen ökade betydligt sin aktivitet beträffande krigföringen. Frankrike hade härjats svårt under Första världskriget och ville förlägga striderna utomlands. Man föreslog att Finland skulle få hjälp i form av soldater och materiel via Narvik och Sverige. I samband med denna operation skulle malmexporten till Tyskland hindras, de svenska malmfälten runt Kiruna eventuellt ockuperas. Fransmännen ville anfälla Sovjetunionen från två håll, dels vid Norra Ishavet (Petsamo), dels de sovjetiska oljekällorna i Baku, vid Svarta havet. Därmed ville regeringen visa handlingskraft och skapa en mera positiv hemmaopinion för krigspolitiken.

Perioden 8-13/12 1939 sänkte tyskarna tre brittiska malmfartyg vid norska kusten på norskt vatten. De allierade ansåg att den norska regeringen kraftigare borde värna om sin neutralitet, t ex att aktivt hindra tyska malm- och krigsfartyg att använda norska farleder.

I Storbritannien och Frankrike

De allierade delgav de norska och svenska regeringarna planen att sända allierad hjälp i form av stridande förband till Finland via Narvik och Malmbanan. De båda ländernas svar var skarpt avvisande, hårdare i tonen än vad de allierade hade förmodat. Fransmännen fortsatte att planera för en intervention i Norge. Man samlade såväl krigs- som transportfartyg och tog ut de 12500 man, som skulle delta. Detta var klart 2/3 1940. Engelsmännen var fortfarande negativa till aktionen, men gick med på en minutläggning som ett alternativ. Inte heller detta kom till utförande, då de tongivande samväldesländerna sa nej. Påpekas bör, att Finland inte bad de allierade om hjälp men väl från Sverige. Den svenska regeringen ansåg sig inte kunna ge officiellt stöd, men höjde taket för frivilligkåren till 12000 man. Dessutom fick Finland mängder av materiel.

Trots att de brittiska politikerna inte fattat definitivt beslut om att invadera Norge, så fortsatte deras militärer att planera. Efter planen skulle de första trupperna vara inskeppningsklara natten mellan 12-13/3. Kabinettet samlades den 12/3 för att fatta de avgörande besluten. Man beslöt att en brittisk landstigning skulle ske i Narvik omkring 20/3, fransmännen skulle landstiga 29/3. Trupperna avsedda för Trondheim, Bergen och Stavanger hölls i beredskap dels till sjöss, dels i brittiska hamnar, i avvaktan på utfallet av Narviksaktionen.

De franska trupperna skulle utskeppas från Brest och andra kanalhamnar, tyngre materiel från Cherbourg. Tretton krigsfartyg, fem hjälpkryssare, fyra tankbåtar, sju lastångare och sex trupptransportfartyg var det franska bidraget till operationen. Engelsmännen skulle ha det huvudsakliga operativa befälet, bidra med de flesta soldaterna samt sin starka "Home Fleet".

Soldaterna medförde bara sina handeldvapen. Expeditionens officerare fick diffusa instruktioner om, hur man skulle bete sig vid olika grader av norskt motstånd. Man slapp att ta ställning. Finland och Sovjetunionen slöt fred 12/3 1940. Därmed försvann förutsättningarna för att hjälpa Finland via Norge och Sverige. Största delen av de brittiska trupperna transporterades till Frankrike. De brittiska fartyg som skulle ha deltagit överfördes till andra uppgifter. Detsamma gällde de franska. Regeringen Daladier föll 23/3. Ny konseljpresident blev Paul Reynaud. Han utlovade en hårdare linje i krigföringen.

De allierade beslöt 28/3 1940 att minera norska farleder på tre ställen. Britterna gav vika för fransmännens påtryckningar och godkände även en landstigning på fyra platser i Norge. Mineringarna i Norge uppsköts från 5-8/4. Den 10/4 skulle britterna landstiga i Narvik. Den 5/4 fick Norge och Sverige noter från de allierade, vari de hävdade sin rätt till aktioner för att hindra tysk järnmalmsimport från Skandinavien. Däri ingick minutläggning på norskt vatten. Den 3/4 avgick de första tyska transportfartygen i operation "Weserübung", destination Norge. Den 7/4 tog brittiska krigsfartyg ombord de sex bataljoner infanterister, som skulle landstiga i Norge.

På eftermiddagen samma dag fick dessa gå i land. Brittiska spaningsplan hade vid middagstid upptäckt tyska slagskepp med eskort på Nordsjön, med full fart på väg mot Norge. Brittiska "Home Fleet" lämnade snabbt sina baser för att bekämpa de tyska krigsfartygen, som man trodde skulle anfälla konvojerna på Atlanten. Strax före klockan 19 den 8/4 fick britterna klart för sig att tyskarna ämnade invadera Norge. Flottan satte då kursen mot den norska kusten för att hindra ett tyskt anfall mot Narvik. Britterna följde sedan inte den plan som var uppgjord. Inga soldater sändes iväg till Norge 8-9/4. Den 8/4 på morgonen lade britterna ut en minering på norskt vatten. Vid midnatt 8-9/4 inleddes tyskarnas angrepp på Norge genom strider i Oslofjordens mynning.

I Tyskland

Som tidigare nämnts avvisade britterna Hitlers fredsförslag. Hitler sa nej till marinchefen amiral Raeders förslag angående en invasion av Norge. Dessa båda händelser inträffade i början av oktober 1939. Samma månad fick tyskarna sovjetiskt tillstånd att använda en hamn i närheten av Murmansk. I samband

med invasionen av Norge användes denna "Bas Nord" av tyska fartyg destinerade till Narvik. Den norske nazistledaren Vidkun Quisling besökte Hitler i december 1939. Han föreslog en tysk invasion i Norge innan de allierade gör det. Hitler ville då ha Norge neutralt, men "om fienden förbereder en utvidgning av kriget" skulle han vidta mått och steg för att skydda sig mot sådant hot.

I januari 1940 höll marinminister Winston Churchill ett radiotal, där han uppmanade alla neutrala stater att ansluta sig till de allierade och bekämpa Hitler. Talet oroade "der Führer" som beordrade fram en invasionsplan, "om det skulle bli nödvändigt". Den 16 februari anföll den brittiska jagaren "Cossack" det tyska förrådsfartyget "Altmark" långt inne på norskt vatten. Två norska kanonbåtar jagades bort och britterna befriade cirka 300 krigsfångar. Trots norska protester till britterna blev det nu tyskarnas tur att oroa sig över norrmännens oförmåga att upprätthålla och försvara sin neutralitet. General von Falkenhorst utnämndes till befälhavare för en eventuell invasion. Den 1 mars utfärdade Hitler de slutgiltiga direktiven för "Operation Weserübung", invasionen av Norge men nu också Danmark. Tyskarna behövde Nordjyllands flygfält och hamnar för transporten av trupp och materiel till Norge.

Den 26/3 beslöt Hitler att "Weserübung" skulle genomföras 7/4, senare ändrat till 9/4. Hitler insåg att det fanns ett samband mellan tyska åtgärder och de allierades handlingsberedskap. Han anbefalldes därför högsta sekretess beträffande planeringen av invasionerna. Denna gjordes av en specialstab inom Hitlers egen stab "Oberkommando der Wehrmacht" OKW.

Som en form av tysk planering, psykologisk krigföring, var den filmförevisning, som arrangerades fredag 5/4 1940 samtidigt i Berlin, Köpenhamn, Oslo, Paris och Stockholm. Inbjudna var bland annat politiker, journalister och ledande ämbetsmän. Filmen var producerad av det tyska luftvapnet och visade med skrämmande realism framför allt verkningarna av de tyska bombanfallen mot Warszawa. Filmen avslutades med antiallerade uttalanden av flygvapnets chef Hermann Göring. Bland de drygt 200 frackklädda deltagarna i Oslo befann sig utrikesminister Halvdan Koht.

Frankrike drev en hård, konsekvent linje, trots inrikespolitisk splittring. Krigföringen skulle förläggas utanför landets gränser t ex Norge, där man dels ville strypa malmexporten till Tyskland, dels ge hjälp åt Finland via Sverige. Britterna var mer obeslutsamma och tvekande, ofta oense med fransmännen. Om en aktion mot Norge överhuvudtaget skulle komma till stånd, föredrog de mineringar framför invasion. När de sedan till slut gick med på båda, hade man inte de truppstyrkor som behövdes, varken antals- eller kvalitetsmässigt.

I Tyskland var beslutsordningen helt klar och snabb. Hitlers vilja var allena rådande. Tveksamheten gällde vilken insats som skulle komma i första hand, storanfallet mot Västeuropa eller "Operation Weserübung". Armé- och flygledningarna var negativa till invasionerna, speciellt i Norge. Förbanden behövdes bättre på annat håll. Marinledningen var positiv, förståeligt när man ser till fördelarna: friare väg ut till Atlanten, flott- och flygbaser samt säkrad malmimport via Narvik. De allierade övervärderade betydelsen av malmexporten från Narvik. Detta påpekades av engelska och svenska tidningar redan 5-6/4 1940. Utöver de militärstrategiska tankarna kan Hitler ha haft ytterligare ett motiv. 9/4 yttrade han i en intern krets: "... skall det storgermanska riket uppstå denna dag". Quisling, som visste vad Hitler ville höra, talade "om de germanska folkens förening" vid mötet med "der Führer" i december 1939.

Det märkligaste i händelseförloppet kring 9 april är dels att samtliga berörda staters underrättelseorgan misslyckades att förutse det Hitler kallade "krigshistoriens djärvaste företag", dels politikernas oförmåga att ta till sig de meddelanden man fått angående tyska truppsammandragningar, ilastningar, fartygsavgångar, ja till och med tips om angreppsmål. Vid middagstid den 8/4 torpederades det tyska trupptransportfartyget "Rio de Janeiro" utanför Lillesand i Norge. Räddade soldater uppgav att de var på väg till Bergen. Dessa uppgifter medförde inga snabba åtgärder, varken i de Skandinaviska länderna eller i Storbritannien.

Halv fem på morgonen 9/4 inleddes invasionen av Danmark. Samtidigt meddelade den tyske ministern i Köpenhamn en yrvaken dansk utrikesminister att en invasion ägde rum. Sändebudet krävde att Danmark skulle kapitulera. Tyska trupper överskred gränsen vid Kruså. Färjelägena Korsör, Nyborg och Gedser besattes, likaså hamnarna i Esbjerg och Thyborön. Trupper från trupptransportfartyg vid Langelinje besatte huvudstadens hamn och omringade slottet, telefontelegram- och radiohuset. Klockan 05.15 samlades kung Christian X, stats- utrikes- och försvarsministrarna samt försvarsgrenscheferna för att diskutera läget. De tyska bombplanen cirklade över Köpenhamn som ett påtryckningsmedel.

Alla utom arméchefen föreslog omedelbar kapitulation. Vid 6-tiden beslutade kungen detta. Klockan 07.30 erövrade tyskarna Ålborgs flygfält. I en extra nyhetsutsändning klockan 08.30 tillkännagavs invasionen och kapitulationen för det danska folket. På mindre än två timmar var "pyjamaskriget" över. Detta blev Hitlers snabbaste erövring. Livet i Danmark fortsatte nästan som normalt. Barn och föräldrar gick till skola och arbete som vanligt. Regeringen och statsministern satt kvar liksom Folketinget. Kungen behöll sina befogenheter. År 1943 blev förhållandet mellan ockupationsmakten och det danska folket radikalt försämrat.

Invasjonen av Norge

För att uppnå den viktiga överraskningseffekten transporterades de första landstigningstrupperna på snabba krigsfartyg. De skulle vara framme vid sina respektive invasionsmål på morgonen 9/4. Dessa soldater var endast lätt utrustade. Den tunga materielen samt olja till fartygen transporterades med 7 förråds- och åtta tankfartyg. Dessa avgick från tyska Nord- och Östersjöhamnar med början 3/4 och skulle ligga i norska hamnar vid invasionstillfället.

Enligt planerna skulle följande städer anfallas med det angivna antalet soldater: Narvik (2000), Trondheim (1700), Bergen (1900), Kristiansand (1000), Egersund (150), Arendal (150) samt Oslo, Oslofjorden (2000). Till Forneby (Oslo) och Sola (Stavanger) flygtransporterades vardera 1000 man. Totalt landsatte tyskarna cirka 12 tusen soldater i första omgången. Fram till den 15/6 överfördes till Norge cirka 113 tusen soldater med fartyg och 29 tusen med flygplan. Det var krigshistoriens dittills största invasion, lufttransportföretag och kombinerade armé- marin- och flygaktion.

Den tyska marinledningen var införstådd med att invasionen skulle kunna bli dyrköpt:” Invasionsflottan kom endast i sporadisk stridskontakt med “Home Fleet”, fränsett då de allierade ubåtarna. De tyska fartygsförlusterna blev stora: en tung och två lätta kryssare, tio jagare, fyra ubåtar, en av vardera minsvepare och torpedbåt. Dessutom förlorade man tolv transportfartyg. Medräknas även de skadade örlogsfartygen blev ungefär hälften av den tyska flottan satt ur spel. De brittiska förlusterna blev ett hangarfartyg, två lätta kryssare, nio jagare och sex ubåtar. Britterna hade världens starkaste flotta. Deras förluster blev därför inte så kännbara som tyskarnas. I övrigt gick den överraskande, våghalsiga Norgeinvasjonen i stort sett enligt planerna, med ett stort betydelsefullt undantag.

Vid fyratiden på morgonen skulle en tysk flottstyrka med bland annat en tung och två lätta kryssare anlöpa Oslos hamn. På färden dit måste fartygen passera Oslofjordens smalaste del, Dröbacksundet. Mitt i detta, på två mindre öar, fanns dels fästningen “Oscarsborg” (byggd 1845-56), dels ett torpedbatteri. Quisling, officer och före detta försvarsminister, hade givit tyskarna värdefulla upplysningar och synpunkter, bland annat om denna kritiska passage. Hans uppfattning var att kustbefästningarna inte skulle skjuta mot inträngande fartyg, men att Oslo borde erövras från luften.

Sjöstrider i Oslofjordens mynning omkring midnatt gjorde att försvararna var stridsberedda, när de tyska fartygen närmade sig med tunga kryssaren “Blücher” i spetsen. Oscarsborgs huvudbatteri bestod av tre 28 cm tyska Kruppkanoner modell 1891! Kommendanten överste Birger Eriksen hade endast folk att

bemannade två av dem, "Aron" och "Moses". Klockan 04.21 avlossade "Moses" det första skottet och övriga kanoner följde efter. De två 28 cm-projektilerna träffade "Blücher", som fick svåra skador, bland annat uppstod brand ombord. Två torpeder från torpedbatteriet träffade kryssaren och den sjönk klockan 06.22.

De övriga tyska fartygen drog sig tillbaka, landsatte sina infanterister, som sedan marscherade mot Oslo. Tyska bombplan anföll därefter "Oscarsborg" under större delen av dagen. Först kl 09.00 följande dag kapitulerade överste Eriksen. De tyska fartygen kunde nu bege sig till Oslo. Den 20 minuter långa, för norrmännen så framgångsrika striden vid Dröbacksundet, betydde oerhört mycket för Norges framtida statsrättsliga ställning.

Enligt planerna skulle flottavdelningen ha anlänt till Oslo, när den tyske ministern klockan 04.30 överlämnade en not till utrikesminister Halvan Koht. Däri motiverades invasionen och man krävde kapitulation. Motiveringen var densamma som framfördes i Köpenhamn: Tyskland skulle hjälpa Norge att skydda sin neutralitet och självständighet så länge kriget varade. Den då samlade norska regeringen sade enhälligt nej till kravet.

Utöver besättningen fanns på Blücher drygt 2000 personer: administrativ- och polispersonal samt soldater. De senare skulle ta kung och regering till fånga tidigt på morgonen. Inför hotet av bombplan och kryssarnas kanoner skulle man få statschefen och hans ministrar att kapitulera med samma scenario som i Köpenhamn. Nu blev det inte så. Efter att ha kommit med flyg till Fornebu, försenade på grund av dimma, anlände de första tyska soldaterna till Oslo klockan elva. Kungliga familjen, regeringen och Stortingets ledamöter fanns då inte kvar i huvudstaden.

Den 8/4 blev en i raden av långa, arbetsamma dagar för den norska regeringen. Vid sjutiden på morgonen meddelade de allierade, att man lagt ut minor på norskt territorialvatten. Utrikesminister Koht formulerade en skarp protest. Utrikesnämnden hade ett möte, regering och Storting två vardera. Man diskuterade bland annat de rapporter som strömmade in om tyska marina rörelser och sänkta tyska trupptransportfartyg utanför Norges kust. Ingen mobilisering beslöts.

Vid midnatt 8-9/4 tjöt Oslos flyglarmssirener. Rapporter kom samtidigt om sjöstrider vid Oslofjordens mynning. Kungen underrättades då liksom 02.30, när det bekräftades att angriparna var tyskar. Regeringen träffades 01.30. Då beslöts att mobilisera Syd- och Västnorge. Informationen om och genomförandet av detta beslut har med rätta kritiserats. Nordnorge mobiliserades redan i samband med det finsk-ryska kriget. Klockan 04.30 försvann elektriciteten i Oslo

samtidigt som den tyske ministern överlämnade en not till utrikesministern. Tyskarna krävde, utöver kapitulation, att regeringen skulle sända ut ett upprop med uppmaning att allt motstånd skulle upphöra.

Regeringen beslöt enhälligt fortsätta kampen och att lämna Oslo tillsammans med Stortingets ledamöter samt ett antal högre tjänstemän.

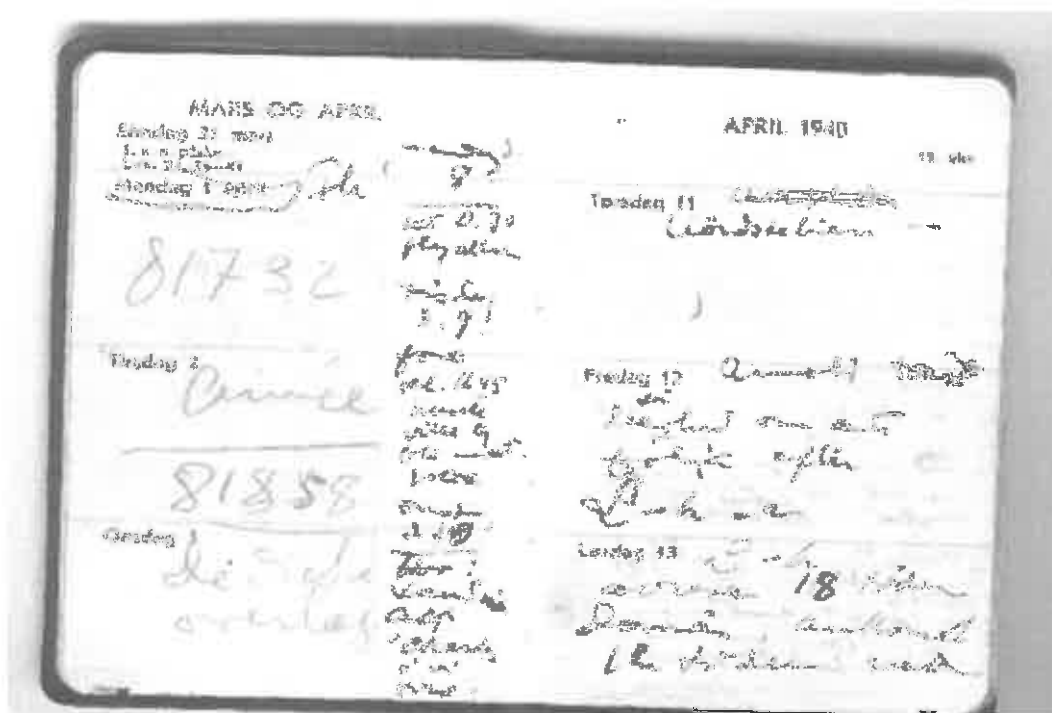
Klockan fem på morgonen underrättades kungen om regeringens beslut av statsminister Johan Nygaardsvold. Monarken beslöt att han och kronprinsens familj skulle följa med det extratåg, som stortingspresident CJ Hambro hade beställt till Östbanestationen med avgång 07.15. Strax innan tågets avgång intervjuades Koht av en representant för Norsk Telegrambyrå. Han meddelade då att mobilisering var beslutad och att kungafamiljen, regeringen och Stortingets ledamöter skulle resa till Hamar. Detta uttalande citerades i radion, och var det första meddelandet i radio om att mobilisering var anbefalld. Denna intervju sändes sedan i radion varje halvtimme, liksom marinledningens rapport angående invasionsplatserna.

Radion var disponibel för myndigheterna, men dessa använde sig av inte av möjligheten. Valborg Tveter höll sitt planerade föredrag "Odlå kryddgrönt i köksfönstret" kl 12.00-12.45. Därefter följde de ovannämnda nyheterna. Sedan var radion tyst till dess att tyskarna tog över kl 17.30. Att nämna tågets destination gynnade tyskarna. En förföljande styrka av fallskärmsjägare organiserades snabbt och begav sig mot Hamar.

I Oslo utbröt närmast panik, speciellt 10/4. Många av invånarna lämnade staden. Snabbtänkta tjänstemän såg till att 4 ton arkivmateriel samt norska riksbankens guldförråd på 50 ton gjorde detsamma 9/4. Nu började kungens, regeringens, guldets samt Märta och Arnold Raestads strapatsrika färd genom Norge, per järnväg, bil, båt och till fots. Ingen annan statschef under Andra världskriget fick utstå vad Håkon VII upplevde 9/4 - 10/6 1940.

Detta var lite bakgrund - nu till dagboken.

Det finns flera versioner av Märtas dagbok. I Norska riksarkivet finns bland annat en version som renskrivits på maskin av Märtas dotter Merete. Den ursprungligaste texten finns i en liten fickdagbok där hon noterade sina korta stolpar. Senare skrev hon rent och utökade texten med detaljer men undvek sådant som kunde vara känsligt under pågående krig. Nedanstående texter är valda partier och språket har anpassats efter dagens läsare.

Fickdagboken från 8/4. Vänster sida delvis avriven.

1940-04-08

Kvällen den åttonde april hade vi besök. Vi talade om vad som höll på att hända och vad man skulle göra. Vi visste att engelsmännen torpederat ett tyskt krigsfartyg utanför Norge, och att båten haft trupper och hästar ombord. Vi hade också hört att flera tyska båtar gått norrut från Tyskland. Ingen trodde, i varje fall ingen av oss, att det gällde Norge. Men vi undrade och var ängsliga. Gästerna gick klockan tolv sedan vi hört på radion att fyrarna släckts runt kusten.

Vi hade knappt kommit i säng förrän flyglarmet gick. Arnold ringde Norges Radio och fick höra att tyska fartyg redan nått yttre Oslofjorden. Merete blev så rädd att hon la sig i min säng. Efter en liten stund mörklades hela Oslo. Vi vågade inte tända ljus, utan trevade oss fram till fönstren för att kunna se. Flygplan kretsade över Oslo.

1940-04-09

Klockan halv sju hördes kulsprutor. Arnold gick till sitt arbete för att höra vad han skulle göra. Merete gick för att ta reda på vad hon kunde göra som lotta. I radion hade lottorna uppmanats att hålla sig redo.

Jag vimsade omkring i huset utan att företa mig något. Hörde bomber och skottlossning. Det lät som om flygplan svepte över huset och sköt.

Arnold ringde och sade att vi måste ut ur Oslo så fort som möjligt. Kungen, kronprinsen, regeringen och en del riksdagsledamöter hade rest redan vid sextiden.

Jag kastade ner en del kläder till Arnold och mig själv. Merete fick packa sitt.

Naturligtvis kunde jag inte hitta något enda av mina tre par glasögon. Det fick vara detsamma. Vi skulle väl inte vara borta så länge. Det som skedde var överkligt.

Merete kom tillbaka och sade att hon inte ville resa med. Man väntade sig en strid om Oslo, och hon hade erbjudit sig att ställa upp den första veckan.

Jag blev förtvivlad men kunde inget göra. Hon var ju myndig och inte längre ett barn. Arnold kom hem och han förstod henne.

Så reste vi. Kulsprutorna upphörde och vi hörde inte längre några bomber.

Vi kom till vår vän Nils Hornslien vid Grette gård vid Hov, där det redan fanns två familjer från Oslo. En kvinna kom upp ur källaren med två små barn. De hade sökt skydd där och inte hunnit klä sig.

På väg till Hamar den 9 april fick extratåget göra ett timslångt uppehåll i Lilleström, då Kjeller flygplats anfölls av tyskarna. Efter ankomsten till Hamar hölls ett Stortingsmöte, där Koht informerade om nattens händelser, och vad man visste om situationen i övriga delar av landet. Dagen blev fylld av olika konferenser. På kvällen hölls ett nytt Stortingsmöte, som dock avbröts av ett meddelande om att tyska trupper närmade sig.

Med extratåg och bilar fortsattes färden till Elverum. Av säkerhetsskäl reste kronprinsessan med sina tre barn till Sverige. När det avbrutna mötet återupptogs, beslöts att utse Koht och tre ledamöter att jämte kungen nästa dag träffa den tyske ministern. Stortingspresident Carl Hambro ansåg att Stortinget, regeringen och ämbetsmännen, totalt cirka tvåhundra personer, var en alltför stor församling för att, på smala, leriga vägar, klara sig undan de förföljande tyskarna. Han föreslog att regeringen skulle få en generell fullmakt att fatta de nödvändiga besluten till nästa ordinarie Stortingsmöte. Någon omröstning skedde inte, men de flesta forskare anser att den så kallade "Elverumsfullmakten" fick ett godkännande. Klockan 22.30 avslutades Stortingets möte denna händelserika 9/4 1940. Nästa gång samlades det 14/6 1945.

Hotet från de förföljande tyskarna gjorde att kungen, kronprinsen och regeringen begav sig till Nybergsund, cirka sex mil österut. Under kvällen meddelade den norske nazistledaren Vidkun Quisling i radion, att han bildat en ny regering.

Tidigt på morgonen 9/4 hade Blücher sänkts i Oslofjorden. Detta innebar att nazityskarnas invasion fördröjdes cirka tio timmar och flykten och guldtransporten blev möjlig att genomföra.

Kungen, kronprinsen och regeringen lyckades på morgonen hinna med att ta tåget till Hamar. Vidare lyckades Norges Bank med den förutseende Nicolai

Rygg i ledningen transportera ut guldreserven till säker plats. Rygg hade redan 1938 beslutat om förpackning av guldmetall så att det lätt kunde lastas över på bilar i händelse av invasion.

Tjugosex bilar lastade med två ton guld och med två tjänstemän beväpnade med var sin pistol reste denna dag vid niotiden till banken i Lillehammer, där det tillfälligt lades ned bakom hemligt låssystem i källarvalvet. När sista bilen vid 13-tiden hade lämnat banken i Oslo började tyskarna maschera på Karl Johan.

Bankchefen Nicolai Rygg porträtterad av Munch.

Guldpaket som vägde 40 kg per styck.

Regeringen med kungen flydde till Hamar och sedan Elverum när strider utbröt. Arnold och Märta övernattade natten mellan vid Hov väster om Mjösa. Medresenärer var köpmannen Sverre Young och fransklektorn Francois Gobinot.

Banken i Lillehammer.

1940-04-10

Arnold ville vidare. Men det var omöjligt att få tag i en bil. Ingen vågade använda vägen till Hamar. Regeringen hade antagligen redan rest därifrån. Det sades att Hamar nu var besatt av tyskarna, liksom Trondhjem. Tyska soldater hade också marscherat in i Oslo.

Telefonen ringde. Två män skulle resa vidare i bil och vi kunde få åka med dem. Vi stannade över natten på ett litet fjällhotell en dagsresa norrut.

Vid 15-tiden träffade kungen och den norska delegationen ministern Bräuer i Hamar. Denne uppmanade kungen att godkänna Quislings regering och att besluta om kapitulation. Båda kraven avvisades enhälligt av statsrådet (konseljen) vid återkomsten till Nybergsund. Det väpnade motståndet skulle fortsätta. Kungen höll ett mycket engagerat tal, vari han meddelade att han skulle abdikera, om regeringen gick med på tyskarnas krav. "Kungen var Norges räddning" skriver Tryggve Lie i sina memoarer. Otto Ruge utnämndes till ny arméchef, med en mer planlagd och offensiv krigföring som följd.

Tyskarna lade ansvaret på kungen och hotade med mer brutal krigföring. Norska soldater och frivilliga hejdade den förföljande tyska styrkan, som vände

åter mot Oslo. Tyskarna bytte nu taktik, från förföljelse till luftangrepp i avsikt att döda.

Denna dag intog tyskarna Norges bank och begärde att få guldets, som nu hade försvunnit.

Några viktiga platser besökta under flykten.

1940-04-11

Officerare och soldater anlände senare. De hade rymt från Oslo och inväntade nu order. Vi var som fastklistrade vid radion och tog del av nyheter från alla länder. Vi hörde om många tyska båtar som sänkts och om Quislings regering.

Arnold ville fortsätta. En löjtnant skulle följa med som spanare. Vid tecken på fara skulle de vända!

På eftermiddagen anfölls Nybergsund under en timma av tyska bomb- och jaktplan. Det fanns inga militära mål i byn, så ingen tvekan kan råda om, att planens brand-sprängbomber jämte kulspüteeld var avsedda att döda kung och

regering. Ingen av dessa och inte heller de ämbetsmän och diplomater som gömde sig i skogen kom dock till skada.

Efter anfallet for man till Trysil, där statsråd hölls i länsmansgården. Man beslöt att fara till Lillehammer, i vars närhet högkvarteret fanns. Koht, finansminister Oscar Torp samt kyrko- och undervisningsministern Nils Hjelmtveit skulle resa till Sverige för att tillvarata norska intressen. Övriga skulle fara västerut, för att förena sig med resten av regeringen. De ovan nämnda ministrarna, kungen och kronprinsen körde mot den svenska gränsen. Av fruktan för tyskt luftangrepp körde man över denna och stannade vid tullstationen på den svenska sidan.

1940-04-12

De for tidigt på morgonen till Lillehammer. Arnold ringde senare på dagen och berättade att vägen var klar och vi följde efter. När vi kom fram på kvällen, myllrade det av bekanta som tagit sig från Oslo.

Utrikesminister Koht kontaktade utrikesdepartementet i Stockholm för att få veta hur man såg på kungens rättsliga ställning i Sverige. UD besvarade frågan två gånger samma dag:

- 1) Kungen jämte följeslagare naturligtvis välkomna till Sverige.
- 2) Statsmaktens befogenheter kan enligt folkrätten ej utövas på utländskt territorium.
- 3) Svenska regeringen vill ej på förhand giva garantier beträffande återresa.

Den sista punkten skulle kunna innebära en internering, vilket gjorde normmännen upprörda. Orsaken till att man, trots beslutet från Innbygda, reste till den svenska gränsen är oklar. Att såväl kungen som hans sällskap var mycket trötta efter en ansträngande vecka är klart. Det har framskymtat önskemål om att få vila ut. Rum för den norske kungen var reserverat på hotell i Sälen.

Från Nybergsund beställde för försörjningsminister Tryggve Lie hos den svenska regeringen en leverans av bensin till kungens och regeringens bilar. Detta beviljades i konselj. Följande natt levererades 60 fat bensin till två platser vid gränsen. Bensinen avhämtades aldrig. Under uppehållet skaffade man andra bilar i stället för de iögonfallande hovbilarna.

Märta och Arnold fortsatte resan till ett fjällhotell nära Lillehammer för övernattnig och sedan till Dombås där man kunde samla de kompetenta krafterna som regeringen behövde. Det var en nervös stämning i Dombås som de egna soldaterna visade med sina desperata förmaningar om ordning i leden.

1940-04-13

Det var ofta flyglarm, men inga bomber. Vi gick lugnt ner i källaren, där det fanns radio, bord och stolar. Arnold fick besked om att han skulle resa, snarast. Vi fick inte veta vart.

När vi sedan kom till Dombås fick vi stränga order om att inte lämna bilarna. "Då skjuter vi", sade en soldat. Vi fick vänta. Så kom en order om att vi skulle fortsätta. Så ny väntan. "Den som går ut skjuter vi. Så en ny order: "Gå nu, rakt fram." Bilarna skulle stå kvar på vägen och vårt bagage bäras av soldater. Under fem minuter gick vi i en lång gåsmarsch, en grupp personer som regeringen ville träffa.

Så skymtade vi ett stort hus. Vi fick en ny order om att vänta. Det var kallt ute och vi frös. Äntligen namnupprop, och vi fick lov att komma in. Åter väntan, och nu i ett nedkylt rum. Först vid fyrtiden på morgonen fick vi komma i säng.

Bombardemang av Molde inleds av tyskarna.

1940-04-14

Efter det 20-30 min långa uppehållet i Sverige återvände den norska bilkaravanen med kungen till Norge och körde västerut till Åsheim. Via Tynset nådde man Hjerkin vid 9-tiden. Därifrån tog man tåg till Otta med ankomst vid 19-tiden. För första gången under flykten fick nu kungen och kronprinsen på Heggelunds pensionat njuta av ostörd sömn utan sina uniformer.

Vid frukosten talade Arnold med några av regeringens medlemmar. Därefter reste de till ett regeringsmöte.

Arnold for till Lesjaverk där han bland annat träffade fem statsråd. Han berättade om vad som skett på de olika radiostationerna. Han föreslog att regeringen borde skapa ett nytt officiellt fritt riksprogram som alternativ till det quislingstyrda som utgick från Oslo. Detta nya regeringsstyrda riksprogram skulle samordnas med den norska telegrambyrån och den fria pressen och sändas från flera koordinerade stationer utanför huvudstaden. Huvudsändare skulle vara Vigra. Arnolds planer godkändes och det bestämdes att han skulle åka till Ålesund där radiostationen Vigra fanns.

Flygplan flög flera gånger över huset. Fram och tillbaka. Vi stod tryckta mot en stark vägg och hörde hur de svepte över oss. Skulle de skjuta? Fälla bomber? Inget av det skedde, men vi fick order om att ta oss vidare. Regeringen skulle inte komma tillbaka. Flygplanen vi hört över huset hade fört med sig fallskärmstrupper som landat. Vi kunde vara inringade. Avsikten var förmodligen att fånga in regeringen.

Avresan blev panikartad. Vi stoppades flera gånger av hemvärnet, med yngre och äldre skyttar. Alla var skrämde och pressade. Många var vilda i ögonen. Man trodde varken på papper eller på oss. I varje fall inte på mig, som man hörde bröt på svenska. "Gå och ring då och hör efter om vi vågar fortsätta!" Det gjorde de och vi kunde gå vidare.

Vi fick veta att 150 fallskärmstyskar fanns i närheten. De var modernt beväpnade med kulsprutor och handgranater. Man viste var någonstans de gjort läger för natten och norska soldater skulle nu anfalla dem.

Syftet med den tyska invasionen med fallskärmsoldater var främst att förhindra engelsmännens förstärkningar till den norska sydfronten. Det var även dramatiskt med kungens närvaro. Kungen och kronprinsen hade passerat förbi området för tyskarnas Dombåsoperation endast fem timmar tidigare. När soldaterna landade var kungen i Otta och höll sitt tal i radion:

“Stillingen er den at jeg idag ikke kan meddele dere hvor jeg, kronprinsen och regjeringen oppholder oss i Norge. Den tyske haermakt har nemlig foretatt et voldsomt angrep på oss da vi oppholdt oss på et litet obefestet og obeskyttet sted. Sprengbomber, brannbomber og maskingevaerild ble anvendt mot den sivile befolkning og oss på den hensynsløseste og brutaleste måte. Angrepene kunne bare ha én hensikt, nemlig straks å tilintetgjøre oss som var samlet for å løse saker till Norges beste.”

Så kom vi till den plats där bilarna väntade. Ett skott ljud. Sköt man på oss, eller var det bara för att hindra oss att fara vidare? Efter mycket besvär kom vi fram till Stuguflåtan, där vi fick övernatta.

1940-04-15

Därifrån for vi vidare till Åndalsnes där Arnold skulle möta en engelsman. Man väntade på engelska trupper.

Arnold träffade pressattaché i den engelska legationen med namn Rowland Kenney. Denne skulle ta emot engelska trupper. Nu passade Arnold på att begära hjälp från engelska regeringen och BBC. Han ville att de skulle ställa en mellanvågssändare och en kortvågssändare samt två ingenjörer till förfogande för att stärka ett fri regeringsstyrd radio i Norge. Kenney hjälpte till med att telegrafera. En ingenjör dök så småningom upp och sällade sig till Arnolds team.

Vägarna var leriga och ibland fick bilar överges.

Vägarna var förfärliga, helt oframkomliga. Bilen körde fast flera gånger och kunde till slut inte komma loss. Vi fick överge den, och en lastbil tog oss vidare. Närmare Ålesund blev vägarna bättre och vi fick en annan bil till vårt förfogande. Vi kom fram vid tvåtiden på natten och tog in på Grand Hotel.

1940-04-16

Brittiska och franska trupper började landstiga i Namsos norr om Trondheim.

Jag lade mig påklädd och somnade direkt. En timme senare ringde telefonen. En okänd mansröst bad oss komma ner till polisstationen och helst genast. "Fallskärmstrupper i närheten av Molde", sade han. Molde var troligen besatt av tyskarna. Jag väckte de andra och vi gick dödströtta till polisstationen.

I telefon från Molde sade en polis att detta bara var ett rykte. "Jag talar utan att ha en tysk revolver framför bröstet", sade han.

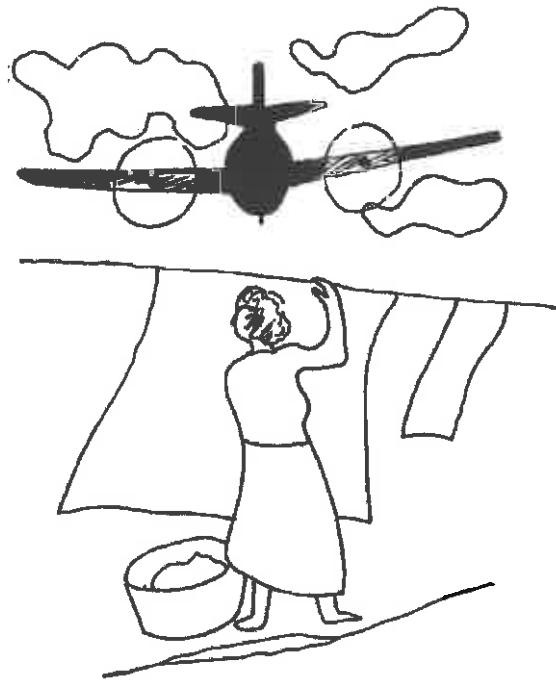
Vi borde, sade vår okände vän, inte gå tillbaka till hotellet. Han skulle istället föra oss till en av sina vänner som han skulle väcka.

Så skedde och vi kom till världens mest älskvärda människor. Man bäddade för oss fyra där det fanns plats. Jag satt på en stol resten av natten.

*Jag satte på en stol
där resten av
natten*

Satt på en stol där resten av natten.

På morgonen tvättade jag våra smutsiga kläder och när jag hängde upp dem i en backe bak huset, såg jag ett grönt flygplan segla rätt över mig, ljudlöst. Jag hade inte vett att bli rädd en gång, men inget skedde.

Ett plan kom ljudlöst. Jag hann inte bli rädd.

Den natten fick vi sova i sängar! De som inte haft underkläder till ombyte, fick det. Männens kunde raka sig. Vi såg ut som människor!

Den natten fick vi sova i sängar.

1940-04-17

På morgonen kunde Arnold tillsammans med medarbetarna språkforskaren Alf Sommerfelt, historikern Arne Ording och franske lektorn Francois Gobinot konstatera att Norges kraftigaste radiosändare Vigra norr om Ålesund hade bombats och sändaren var nu helt obrukbar. Den nya planen för en fri radio över hela Norge måste skjutas på framtiden. Man väntade på sändare från England och radiosändaren som hade räddats från Hamar. Tills vidare kunde man sända från lokalt från Bodö och Tromsö.

Arnold reste till Vigra radiostation, som förstörts av bomber dagen innan. Sextio bomber hade fällts mot den lilla ön.

Byns präst hade fått evakuera de tre hundra som bodde där, bara ett par timmar i förväg. Han stod, tillsammans med radiomannen, bägge oskadda, i det enda rum på stationen som klarat sig från ödeläggelsen.

På kvällen fortsatte vi i bil och körde hela natten på förfärliga vägar. Körde ofta fast, och väckte upp folk, som ogärna kom ut ur sina hus. Spionskräcken och misstron var gränslös. Alla misstrodde alla.

Vi satt fast tre gånger den natten och körde också fel. Ibland öppnade man bara fönstret när vi ropade, för att sedan stänga det med en smäll. Till slut kom en man ut och visade oss vägen.

1940-04-18

Allierade soldater landstiger.

I Åndalsnes myllrade det av soldater och engelska officerare, som kommit på morgonen. Vi hoppades. Hög stämning!

Några av oss fick bo på en bondgård en halvmil utanför Åndalsnes. Det verkade som bombardemanget börjat på allvar.

Jag ville helst inte bo i själva staden.

1940-04-19

I månljuset, klockan ett på natten, lastades järnvagnar med guld i Lillehammer. Tåget bestod av två boggivagnar och tio G-vagnar lastade med 1503 kassar och 39 tunnor guld. Tidigt på morgonen kom tåget fram i Otta och parkerar sedan på ett sidospår i väntan på nästa nattliga etapp. Fredrik Haslund ledde guldtransporten med hjälp av trettio soldater, varav en var skalden Nordahl Grieg.

Arnold och de andra for fram och tillbaka. Jag hade, som väl var, en mängd smutsiga kläder att tvätta och laga.

På gården fanns tre äldre kvinnor, som var rädda och trodde att vi var spioner, och de lyckades också skrämma upp andra. Sedan saken retts ut sa de till mig med lysande och invigda ögon att allt var förutsagt i uppenbarelseboken. "Europa kommer att bli en ruinhög". Allt var vårt fel, som inte velat tjäna Gud.

Jag orkade inte höra på dom.

1940-04-20

Vid halv femtiden på morgonen kom guldtåget fram till Åndalsnes. Efter avlastning av 200 kassar guld tvingades det att backa till skydd av branta klippor och militär bevakning vid Romsdalshorn. Där blev tåget stående till 25/4.

Lördag 20
 a. för
 Ånd. H
 kläder o
 ämna kan
 reparerar

Ensam, tvättar och reparerar kläder.

Huset skalv av bombnedslag. Flera gånger måste vi kasta oss ned på golvet. Men oftast blev vi stående, gårdens folk och jag, och såg hur flygplanen kom smygande längs fjället, och så plötsligt fällde de åter igen flera bomber. Splitter spreds på gårdsplanen.

Radiosändaren från Hamar räddas undan.

1940-04-21

Kungen och kronprinsen tar in på Lesjaverk gård i Romsdalen. Regeringen tog in på Stuguflåten i samma dalgång där konferens skulle hållas.

Arnold var borta över natten i konferens med regeringen. Jag var ensam med gårdens folk. Åt med dem.

Medan Märta var ensam på gården for Arnold till Stuguflåten för att vara med på ett regeringsmöte. Till Stuguflåten kom också NRK:s ledande tekniker Gunnar Nygaard för ett möte med regeringen. Han hade rest från Hamar som under en veckas tid varit "the new capital" ur informationssynpunkt. Med bland annat hjälp av radiosändaren på Hamar hade Norge förklarats för fritt. Därifrån gavs en tydlig manifestation om regeringens existens och dess fortsatta motstånd.

På grund av bombardemang var man tvungen att demontera radiosändaren i Hamar och rädda den för att senare försöka sätta upp den på en annan plats.

Nygaard hade nu med sig radiosändaren när han kom till mötet i Stuguflåten. En av frågorna för regeringen gällde vad man skulle göra med radiosändaren och hur man skulle organisera radioverksamheten och med hjälp av radion samla ihop handelsflottan så den gick in i de allierades hamnar och inte till tyska hamnar.

Arnold utarbetade tillsammans med tre medarbetare det första beslutet om "The Norwegian Trade Mission" eller "Notraship" som det kom att kallas: Alla norskägda fartyg över 500 ton ålades att stå till regeringens förfogande, ett led i krigföringen. Detta skulle samordnas från London av bland annat Öivind Lorentzen. Alla båtägare ställde upp på regeringens beslut, cirka 1050 fartyg disponerades.

Detta kom att bli ett strategiskt viktigt beslut att få över den stora norska handelsflottan till de allierade. Under kriget kom norska fartyg att stå för en stor del av importen av bensin och olja till England, vilket uppmärksammades av Churchill med tacksamhet.

"Det var Raestad och Raestad ensam, som först gav idén till statsministern" skriver Trygve Lie som var med.

1940-04-22

Vi lämnade Åndalsnes på kvällen. Aldrig skall jag glömma synen av de bombade husen. Särskilt ett, som var klippt mitt itu. Skrivbordet stod där, en massa nedrasade papper på golvet, ett handskrivet ark låg kvar på bordet. På golvet låg en docka.

Vi for hela natten, på de av oss så välkända vägarna till Ålesund. Vår bil måste överges igen. En lastbil som kom samma väg körde oss vidare i hög fart. Vi satt på flaket och frös. Det var kallt.

1940-04-23

Kryssaren Galathea från England hade anlänt till Åndalsnes för att lämna soldater och ta emot en del av guldets. Man lyckades endast ta med 200 kassar guld. Galathea for sedan till England med Öivind Lorentzen, Arne Sunde och

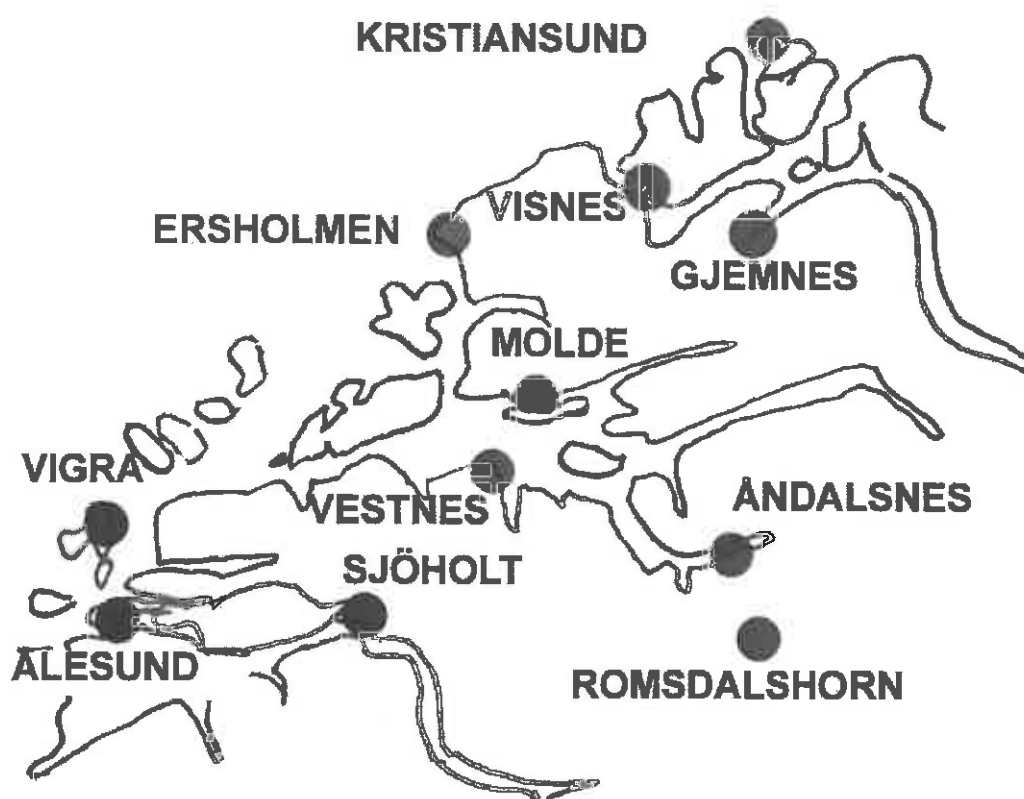
Benjamin Vogt som senare skulle sköta det nya fria rederiet "Nortraship" från London och New York.

Vi kom fram vid halvsextiden. Familjen som vi skulle bo hos hade installerat sig i källaren på grund av bombanfallen. De gjorde i ordning bäddar till oss, och vi somnade utmattade.

1940-04-24

Dagen därefter tvättade jag åter kläder.

På kvällen for kungen och kronprinsen till Molde. Dåligt väder, tjällossning och bombkrattar gjorde vägen svårframkomlig. Man kom fram först på morgonen. Där uppehöll sig även regeringen och ämbetsmännen. De förbipasserande brittiska fartygen och staden bombades oupphörligt av tyskt flyg. Tyskarna hade troligen ingen aning om guldtransporten men med stor sannolikhet hade angivare rapporterat var kungen befann sig.

Molde och några omnämnda platser

1940-04-25

Tjugofyra lastbilar tar resten av guldet från tåget på Romsdalshorn och transporterar under pågående anfall till Molde och magasinerar det i en konfektionsfabrik för senare transport med båtarna "Glasgow" och "Driva".

Vi reste vidare till Vestnes, där vi mötte dem som skulle följa oss till Molde. Polisen hade kommenderat ut man och båt. Vi kastade oss ned på stranden medan flygplan passerade över oss, men de anföll oss inte. De hade annat i sikte.

Det var storm. Den lilla båten krängde som ett nötskal. Jag stod i ruffen för att suppa in luft och undvika sjösjuka.

Så ser jag plötsligt flygplan över oss. Fyra-fem-sju räknar jag. De fällde upp till fem bomber på en gång mot det lilla norska krigsfartyget Sleipner. Vi kunde knappt andas av ångest, rädda att de skulle träffa. Stora rökpelare stiger upp ur vattnet och döljer Sleipner för oss, men se! Den går lugnt vidare. Vi räknade att tjugo bomber hade fällts utan att träffa.

Nu kom de över oss. Jag var nästan förlamad av rädsla men så tyckte vi att de var borta igen. Arnold och en man gick upp på däck. Då, plötsligt! En förfärlig skräll. Eld och rök. De snarare föll än gick nerför trappan, men ingen skadade sig. Bomben exploderade antagligen under vattnet.

Vi fick springa i land. Hus brann. En brandbomb låg och osade på gatan. Folk stod stilla och stirrade. "Men kom genast ner i källaren", ropade vi, "Ser ni inte att det är flygplan i luften."

Vi fick dem med oss och nu stod vi med en handfull människor och väntade på att komma ut igen. En ivrig lotta fick fatt på oss och körde oss i sin bil till regeringen. Vi fick bo utanför Molde, hos några förtjusande människor, fick sköna sängar, dusch och god mat.

1940-04-26

Arnold som nu var chef för Norges Bank for i väg på morgnarna och kom tillbaka till middag. Jag levde i ångest för att något skulle hända honom.

Bomber exploderade i ett. Det bensinlager som kommit kvällen innan var tydligen redan upptäckt. Nu brann alltsammans.

Nu brann alltsammans i Molde.

1940-04-28

Kungen fick från George VI ett brev, vari denne ställde ett skepp till disposition för kungen och regeringen att lämna Molde och fara till valfri plats.

Vi var hela dagen i källaren. Även maten lagades där. Arnold for till sitt arbete. Vi gick ur rykande hus in i andra, som strax efter bombades. Jag stod tryckt intill väggen och väntade. Förfärliga skräll!

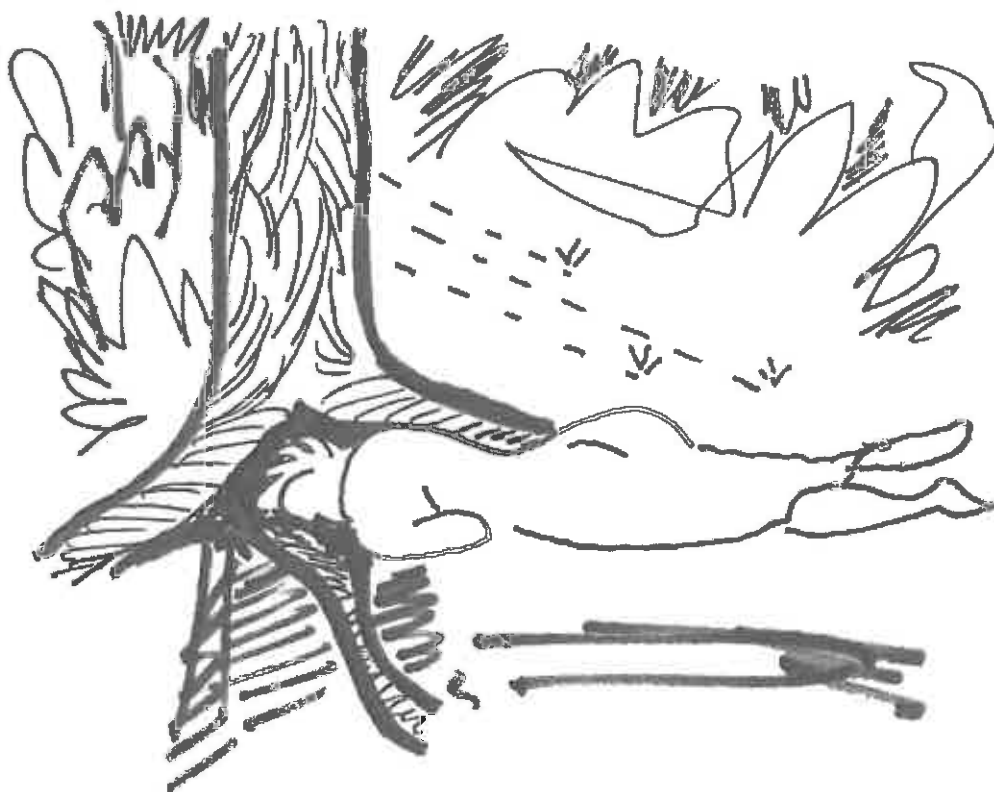
1940-04-29

Engelsmännen beslutar sig för att dra sig ur striderna i Sydnorge.

Jag steg upp klockan fyra på morgonen och satte mig på en stol i vardagsrummet. Bombardemanget hade börjat på nytt. Tyskarna hade tydligen

fått reda på att kungen bodde i närheten. Molde bombades hela dagen. Brand på brand. Öronbedövande skräll. Till slut tordes vi inte vara i huset längre, utan sprang ut i skogen. Vi hade då varit två dagar i källaren. Det var väl honom de ville åt.

Vi kastade oss ner. Gömde huvudet mot trädens rötter. Tryckte oss tätt samman som rädda fåglar, raklång. Eld från maskingevär, rakt över oss! Efter en stund, när det stillnat, försökte vi gå in i huset, men flygmaskinen hade sett oss och det började igen.

Jag var säker att de skulle träffa mig i stjärten.

Jag var säker på att de skulle träffa mig i stjärten. Den stod ju upp även när jag låg. Men efter en stund blev det så mörkt att de inte kunde skjuta mer.

Arnold for åter till regeringen. Efter en stund kom han tillbaka och sade att han måste ordna en del saker i Ålesund.

Mötet med regeringen skedde klockan 21. Därefter for kungen och kronprinsen ned till en brinnande kaj och gick ombord på "Glasgow". Märta och Arnold skulle gå ombord på "Driva" för vidare egen resa till Ålesund.

"Glasgow"

Klockan 22 söndagen 29/4 lade kryssaren Glasgow till i ett bombat och brinnande Molde. Totalt evakuerades 277 personer, varav 28 var kungens och regeringens närmaste medarbetare. Övriga var personal tillhörande brittiska, danska och franska legationerna, överlevande briter från sänkta trålare samt militärer. Dessutom togs 23 ton guld ombord, utgörande knappt hälften av den norska guldreserven.

Den åttioårige sjöofficeren Reg Samways kom tillbaka till Molde 63 år efter den dramatiska natten då Glasgow kom för att rädda kung och guld. I norsk radio berättade han hur ofattbart det var att komma åter. "Det är verkligen som en dröm att se detta igen. Förra gången brann allt och bomber låg över allt. Det gällde att handla snabbt. Vi tog in guldets på ett par timmar. Flygplanen kunde se oss eftersom branden fick himlen att lysa som på dagen. Vi kom iväg utan att bli träffade. Det sista jag såg var att kyrktornet rasade."

Vid tolvtiden på natten for vi och lämnande vårt förtvivlade värdfolk. De var ruinerade, deras svärson likaså. Allt hade brunnit för dem. Tyskarna hade använt upp till femhundrakilos bomber, som lämnat kratrar stora som hus.

Brandbomberna hade snabbt fördärvat den lilla staden Molde. Nu brann hela centrum. Elden spred sig uppåt och nedåt, men inte mot oss.

Husen stod utan fönster, och elden spred sig mellan dem. En överklig syn av eld och eld. Som kvarstående kulisser. En gigantisk amerikansk film. Inte en stad hos oss. Det var omöjligt. Hela himlen var upplyst. Det var nästan ljus som på dagen.

Bombkrater stor som ett hus.

Flygplan i luften! De kunde se överallt i ljusskenet. Förfärliga explosioner. Krigsfartyget bombades utan att bli träffat och elden besvarades. Vi steg ur bilen och gömde oss bakom ett kolossalt träd. Vi var tydligen i skottlinjen. Nu fanns bara ett plan mot två nyss. Krigsfartyget var borta.

Vi kom ner till kajen, vadande i glassplitter och mursten. Vår båt besköts. Tre bomber exploderade. Vi sprang fram och tillbaka. Till slut kom vi ombord och båten kunde göra loss. Det var en vanlig liten ångbåt, som tidigare använts i kusttrafik.

Ett förfärligt brak. Båten krängde, men blev inte träffad. Jag stod och tryckte mig tätt intill skorstenen, levde knappt. Inte den här gången, tänkte jag, men kanske nästa.

Var stod Arnold? Jag ville så gärna att vi skulle vara tillsammans när det skedde, men jag vågade inte röra mig, fråga någon, eller se efter. Var jag inte redan nästan död?

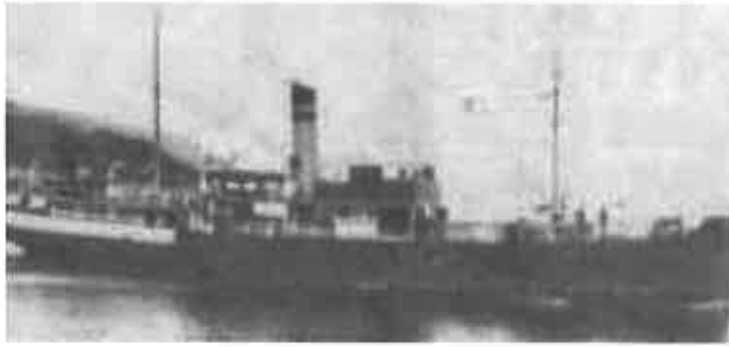
Det kom både två och tre fruktansvärda skrällar, men båten gled oskadd ut. Flygplanet försvann, tömt på sin last.

Ombord på "Driva"

Skepparen vågade inte sätta av oss vid Vestnes, så som planerat, utan lade till vid en klippa där det fanns en brygga och ett hus.

Märta och Arnold lämnade Driva för att ta en egen väg till Ålesund. I dagboken skriver Märta "... lade till vid en klippa". I lilla dagboken står det "Ersholmen". Från denna udde tog de sig vidare med båt söderut för att komma till Sjøholt. Besättningen på Driva kom några timmar senare att uppleva upprepade fasansfulla flyganfall i Visnes med brandbomber och kulspruteeld. Märta berättar om detta i dagboken från 9:e maj. Guldets som fanns ombord på "Driva" kunde räddas genom avsiktlig grundstötning. Senare lastades det ombord på några mindre fiskebåtar i Gjennes.

"Driva"

Fiskebåtar som transporterade guld från Gjemnes till Tromsø.

1940-04-30

Vi väckte upp några snälla människor som gav oss kaffe och kakor. De berättade att tyska flygplan försökt skjuta ner en man som tog upp torv, i närheten, men han gömde sig under torvstapeln och piloterna såg honom inte längre, utan for vidare.

Vi berättade om den man som fiskat ensam i en liten båt. Flygplan hade dykt och beskjutit honom, men han lät sig falla ner i båten, som om han träffats, och räddade sig på så sätt.

Vi reste vidare med en liten fiskebåt, som skulle föra oss till en plats där det väntade en bil. Vi hade mat med oss, morgonen var härlig. En massa ejdrar

överallt. Stilla. Ljuvligt väder. Flygplan flög över oss ett par gånger, men de såg oss inte, eller brydde sig inte om oss.

Mediafolk på väg till Tromsö i fiskebåten "Reform".

En bil förde oss till Sjöholt, där vi skulle övernatta. Ett par gånger sprang vi ur bilen och gömde oss i skogen för flygplanen, men ingenting hände.

Tänk, nu skulle jag få klä av mig och sova! Nej, flyglarm med en gång, bäst vara klädd.

På kvällen kom Arnold tillbaka från Ålesund. Vi hade ett dygn på oss att ge oss av. Tyskarna var i antågande. Engelsmännen hade tvingats ge upp Sydnorge. De hade redan lämnat Åndalsnes. De hade inga flygbaser, tyskarnas flyg var över dem i ett.

Vi for till Ålesund för att försöka skaffa två stora fiskebåtar. Vi kördes till skeppsredaren Årseth, som vi väckte. Han följde med oss till Otto Sandvig och de började sitt långa tålamsprövande arbete för att få tag på båtar.

När de just hade fått tag på en, var det någon annan som drog sig ur. Ofta var det en hustru som satte sig till motvärn. Jag blev så trött att jag somnade i en stol. Jag hade inte sovit på två nätter. Ingeborg Ellingsen och jag fick lägga oss i ett par sängar. Jag klädde inte av mig, och somnade med det samma. Men efter ett par timmar var det flyglarm.

1940-05-01

Jag gick upp och hjälpte Årseth med det fortsatta arbetet att skaffa båtar. Till slut lyckades det. Vi ordnade proviant. Vår kapten hade hela sin familj med fyra barn och maskinisten hade också fru och barn med sig. Vi åt middag.

Ilbud om fallskärmstrupper uppe i bergen mellan Vestnes och Ålesund. Det var bråttom. Jag ville få med Årseth. Han var en kraft som regeringen skulle ha nytta av. Hans fru och barn satte sig emot. De tyckte resan var alldeles för riskabel. "Ni kommer aldrig fram!". Till slut kom han med.

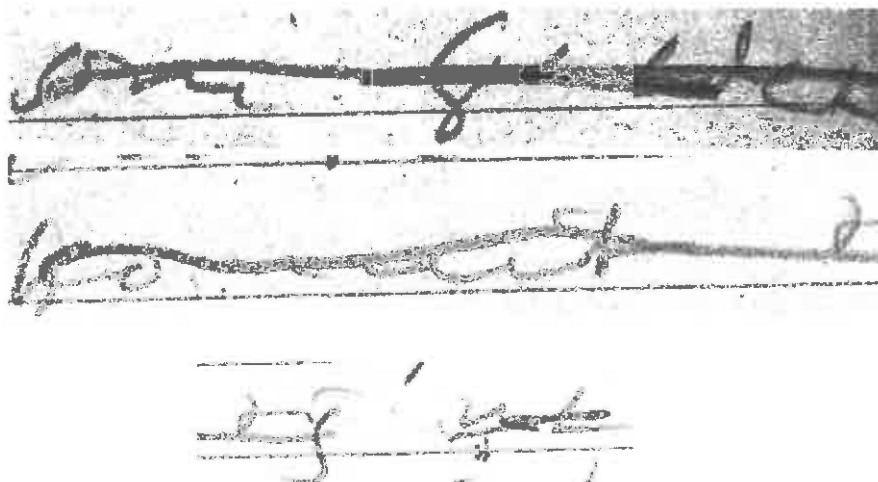

Kristiansund i lågor.

Vår båt hette "Grimlöy". Vi var fyrtiofem ombord och eftersom båten bara hade plats för tolv till fjorton, fick vi ligga där det fanns plats, många i lastrummet. Jag erbjöd mig att laga maten.

Första kvällen såg vi strider mellan krigsfartyg och flygplan. Ett plan störtade. Jag bredde smörgåsar tills armarna domnade. Men redan nästa dag fick jag avlösning. Jag kände mig lättad. Det var glödande hett i det lilla köket.

Arnold var uppe på däck och såg på Kristiansund. Han sade att det var värre än Molde. Ingenting fanns kvar. Han ville landa för att titta till Norges Bank, men kaptenen vägrade. Det var för riskabelt.

Om guldet kommit sig ut, överstruket och ersatt av "titta till Norges Bank".

1940-05-02

Arnold fick kaptenens hytt. Han hade en annan säng i kommandorummet. Arnold fick sängen då jag inte kunde tänka mig krypa upp i det myller av gamla strumpor, handdukar, sängkläder och smutsiga kuddar som var kaptenens säng. Jag låg på en smal bänk, sov av och till, när jag inte hade för svår kramp i benen. Tog kängorna av mig. Bara en handduk fann jag som vi använde hela tiden tillsammans.

1940-05-03

Vi passerade Rörvik, ett litet ställe där telegrafstationen blivit bombad. Befolkningen var uppskrämd och rädd för spioner.

1940-05-04

Ibland hade vi flygplan över oss, men de brydde sig inte om oss. Vi åt på däck i det härligaste väder och den underbaraste mat man kan tänka sig.

På kvällen kom vi fram till Bodö, och fick sova avklädda i säng och fick ett bad. Flyglarm naturligtvis, men så vitt jag vet inga bomber.

"Grimsoy" fotograferat från "Reform".

En sådan resa! Faktiskt en dröm av skönhet. Aldrig kunde jag ana att Nordland var så imponerande vackert. De vildaste bergsformationer, likt egyptiska jättetempel. Troll och sörjande kvinnor. Bland alla detta, en oändlighet av fåglar.

Färgskalan var olik allt annat. Särpräglad och öm. Jag tyckte det var som om hela naturen smekte över en med lena jättehänder. Det fanns ingen anledning att gå och lägga sig.

1940-05-05

Vi kom till Tromsö på eftermiddagen och fick gå i land på kvällen. Där fanns flera fartyg för trupptransporter och på Grand Hotel där vi tog in myllrande det av fransmän, engelsmän och polacker. Tänk vilken upplevelse denna resa kunnat vara, men ångesten var för stor, och faran också. Undervattensbåtar kunde ju lura, minor, flygplan.

Vi passerade ju också Trondhjemsfjorden och Narviksfjorden. Där fanns besatta områden, men fjordarna är ju långa i Norge och vi gick så långt ute vi kunde.

1940-05-06

Jag var och handlade, men var väldigt nervös nu när spänningen var över. Jag klarar det hela dåligt. Vi kunde ha blivit tagna av tyskarna som var i Narvik. Vi kunde ha blivit bombade. Inget skedde. Vi såg flygplan några gånger, men de brydde sig inte om oss. Jag hade gråten i halsen. Merete, var fanns hon? Hur kunde hon ha det? Jag kunde inte tala om det längre. Det gällde att komma i arbete.

1940-05-07

17
klara
det hela
dåligt längre

Jag klarar det hela dåligt längre.

Jag sade att jag inte ville bo inne i Tromsö. Med vänner flyttade vi till en ungdomslokal som låg utanför Tromsö. Den var visserligen tom, men vi köpte tvättfat och hinkar, och fick låna sängkläder, sängar och dynor. Vi lade ved i spisen. Huset var iskallt. Sigrid Vidnes gjorde mat. Jag tvättade kläder, bäddade sängar och stod i. Det går bättre när man arbetar, gör studier i smuts och lägger sig dödstrött.

1940-05-08

Gal av oro för henne
 MAI 1940
 Arnold arbetar som en gal
 19. uke

Gal av oro för henne (Merete). Arnold arbetar som en gal.

1940-05-09

Jag stod i köket när Didi Sunde kom in. Jag hade varit så orolig för henne och brast i gråt. Hon hade varit på samma båt som vi i Molde. När vi lämnat båten hade två flygplan kommit tillbaka. Kaptenen satte båten på grund och alla kunde rädda sig i land.

De sprang medan flygplanen bombade båten utan att träffa. Sedan blev de själva beskjutna med kulsprutor. Brandbomber kastades men bara en man blev träffad i låret. När de reste sig låg en död kråka kvar. En man dog senare av chock.

Ingen vågade fortsätta med den lilla ångbåten. Guldets lastades istället om och de for vidare i fem fiskebåtar. Och nu hade de kommit fram! Vi hade varit så bekymrade och jag bara grät.

1940-05-09

Brev till mina föräldrar och Tom:

Tove och Torbjörn, älskade ungar och Tom. Vad jag undrar och undrar. Har Tove fått sin dotter idag?

...Arbetar man inte i ett så går det inte. Jag är alldeles förstörd av oro för Merete. Jag föreslår att Lennart och några till under legationens beskydd reser till Oslo och får ut en del personer bland annat Merete...

1940-05-11

Vi hade det bra med utmärkt mat. Men jag oroade mig för Merete och det som skedde i världen. Tyskland har landsatt trupper i både Belgien och Holland. Fallskärmstrupper i massor. Arnold arbetar hela dagarna och långt in på natten.

1940-05-12

Vi ser hur trädens knoppar sväller. Vi trivs. Om bara ångesten inte fanns där. Tyskarna går fram överallt med sitt olidliga bombande.

1940-05-13

Fick tvätta håret efter sex veckors smuts. Jag ser ryslig ut, men det gör detsamma.

Tove födde mig i Stockholm. Merete fick brev där hon uppmanades komma för att hjälpa sin syster. Merete fick hjälp med falskt pass och lämnade landet med tåg under namnet "Rustad". Hon skulle sedan bege sig till Stockholm för att ordna skidutrustning. Planen var att hon skulle ta tåget från Stockholm till Riksgränsen och därifrån åka skidor över till Norge för att sedan förena sig med sina föräldrar i Tromsø. Hennes halvbror Lennart Bratt hjälpte till med detta och telegraferar till Märta och Arnold att hon kommer. Det ordnades bland annat

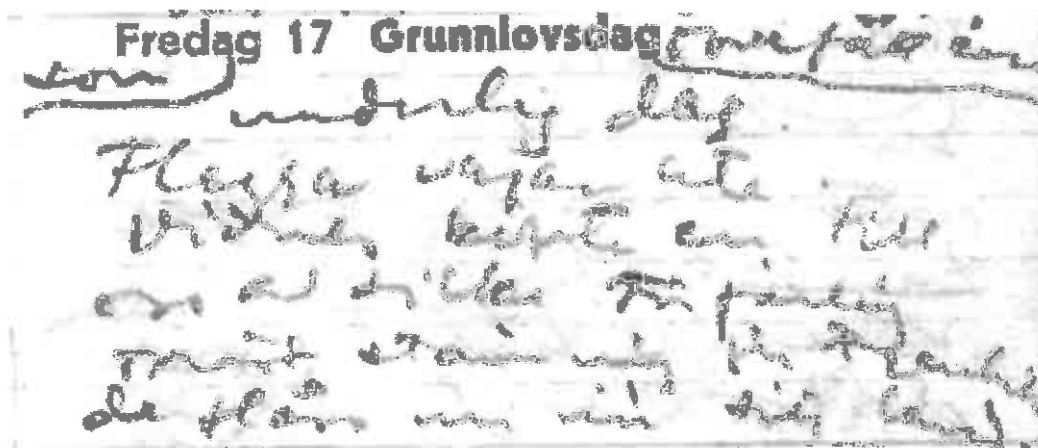
vita skyddskläder så att hon inte så lätt skulle bli upptäckt i snön. Hon fick också papper från Norska Legationen i Stockholm om sitt uppdrag.

1940-05-14

Tvättar kläder som en galning, dukar, vindjackor, allt.

1940-05-17

En norsk flagga vajar nere i backen. Jag blir verkligen rörd. Vidnes kom hem med en sidenflagga för bordet.

Tove fått en son (Martin). Flaggan vajar ute.

Kungen, kronprinsen och stadsministern höll tal i radio utsänt från Tromsö. Nordal Griegs berömda dikt "Den 17 Maj" lästes upp.

Idag står flaggstangen naken
 blant Eidsvoll's grönnende traer.
 Men nettop i denne timen
 Vet vi vad frihet er...

Samma dag sender Märta ett brev till min mor.

Älskade Tove, och du har fått en pojke till! Kunde man inte tänka sig detta, eftersom det bara föds pojkar nu för tiden, men det är kanske roligare för Tom att ha en bror än en liten syster. Måtte du inte vara så oförnuftig som jag var när Lennart föddes! Grät för att det inte var en flicka. Nej, det är du inte. Jag undrar så när det var, om det gick lätt. Hur du haft det sista tiden, du är ständigt i mina tankar – sänd ett brev, det kommer fram, fast långsamt, måste undersökas att det går rätt väg bara. Obs! En sådan lycka att inte Tom var hos oss, när kriget kom. Nå, det gick ju att resa till Sverige. Du kan inte föreställa dig hur glad jag blev över Lennarts telegram. Min oro för Merete har varit olidlig. Det fanns inte något jag inte kunde tänka mig och så självförebåelser i ett. Att jag inte tvingat henne att resa med oss. Nu gäller det bara att få henne hit. Arnolds senaste bok "Folkerettens filosofi" som jag telegraferat om finns bara i tre exemplar. Ett i Haag, ett i Bergen och ett som Gullberg och Lillemor vet om var den finns. Det är många års arbete så Arnold vill så gärna ha den...

• *Kyssar Märta*

1940-05-18

Narvik är nu nästan återerövrat. Morgonnyheterna är lite bättre. Tyskarnas frammarsch i Frankrike står stilla. De tycks sakna olja och bensin. Men de fortsätter att skjuta på båtar och människor, både här och i Belgien. Här är det lättare att gömma sig - i Belgien träffas fler av granaterna.

Jag har inte varit inne i Tromsö sedan jag kom hit. Ändå är det bara fem minuter färjetur och en backe på tre minuter.

1940-05-20

Brev från Märta till Tove:

Älskade Tove, jag har sänt dig samman med Arnold en innerlig kyss i ett långt telegram men det blev stoppat. Likaså två långa telegram till Lennart. Intet sade man – bara stoppade det på vägen. Privata personer får inte telegrafera. Nu har vi sänt ett genom utrikesdepartementet. Det tror jag kommit fram att Merete skall ta första kurir som går hit. Undersök hos norska legationen. Jag kan inte tro att hon föredrar att vara i Stockholm. Jag tänker så på dig och den lille pojken din – och Tom. När får jag väl se er igen. Vi är gränslöst deprimerade på grund av världssituationen. Kanske måste vi rymma igen och då blir det väl Amerika – därför vill jag gärna att Merete redan rest. Man vet ju inte hur fort någonting går, men jag är kanske för dystert. Kanske vänder sig olyckan och fransmännen segrar. Undrar så hur Merete haft det? Man säger att det varit ganska drägligt i Oslo därför att hela det utsända Gestapo omkom och de hade inte vågat sända en ny sändning. Vi är nu tio personer här och mycket finns att göra... Hoppas Torbjörn tänker på allt och skulle något hända så far du och barnen till Norrland... Hur kan du ha haft det under hela denna tid? Och nu? När föddes ungen? Vilken dag? Var det lätt? Vad säger Tom? Skriv svar med kuriren som tar det hit annan postgång omöjlig. Jag har fått alla telegram =2. Jag har så liten tid att skriva att jag inte hinner skriva till Lennart, som jag hoppats. Tacka honom för allt besvär med Merete och mig och hälsa honom och Elsa så mycket. Jag frågar i av mina telegram var Åke var. Var är han? Är han i Stockholm så hälsa honom jag har skrivit till London med krigsskepp. Arnold arbetar hela dagen halv tio till fem, sju till 12 på natten då han kommer åter med färja från Tromsö. Han är nedstämd som jag, för Frankrike. Skulle mot förmodan Merete ha rest så delge henne detta brev så hon skyndar sig hit. Det är väl inte fråga om dagen, men man vet ju inte hur fort allt kan gå – och går... Merete önskar så att resa till Amerika.

Kyssar M.

1940-05-22

Alf Sommerfelt och Arne Ording kom idag. Vi är mer hoppfulla och tror inte längre att allt går åt helvete.

1940-05-23

Flyglarm under dagen. Flera gånger. Klockan åtta på kvällen fälldes bomber i vattnet nära ett av våra två krigsfartyg. Våldig kanonad. Flygplanet sköts ner och vi såg hur det störtade. Hela Tromsö jublade.

1940-05-24

Jag var i Tromsö och handlade för första gången. Köpte en gul kappa, det enda jag kunde få tag i, underkläder och strumpor.

Merete åker skidor över fjället.

1940-05-25

När jag på morgonen tittade ut från köksutgången såg jag Merete komma! Hon hade åkt skidor från Riksgränsen tillsammans med en kurir. Men de tog fel väg, så hon blev först arresterad en tid.

1940-05-29

Frankrike håller stånd. Merete lär sig stenografi på kvällarna och sitter på ett kontor för lottor på förmiddagarna. Hon ska också arbeta här hos oss.

1940-05-30

Narvik återerövrats av fransmän, norrmän, polacker understödda av engelsmän och skottar. Bodö sönderbombat som Molde. Samma grymhet. De skjuter både på befolkning och sjukhus. Staden har övergetts av engelsmännen. Ska de retirera? Vi är nedstämde.

1940-05-31

Bättre nyheter. Abeville återerövrats av fransmännen. Engelsmännen och fransmännen såg ut att fastna i en kil men slapp ur den och har räddat sig.

1940-06-03

Jag har haft ont i en inflammerad fot och kan inte gå ut. Förfärligt bombardemang av Paris.

1940-06-04

Ny tysk offensiv vid Somme. De angriper med stor styrka, men har inte nått långt. England tycks inte längre kunna hålla Nordnorge. De behöver sin flotta och sina flygplan själva. Enligt uppgift har de varje dag jagat bort 30 tyska plan som kommit för att bomba Tromsö.

1940-06-06

Keilan berättar att kungen och regeringen ska resa med det engelska krigsfartyget Devonshire. Jag trodde vi hade ett par dagar på oss.

1940-06-07

Men redan halv åtta nästa dag ringer han igen. Lastningen från Norges Bank ska vara klar klockan 10. Vi togs med ångbåt ut till krigsfartyget. Kungen såg förvånansvärt pigg ut. Kronprinsen likaså.

Kung Hakon VII går ombord på Devonshire.

Jag fick sovplats med Merete som låg på golvet på en fältsäng och även med Fru Larsen som är anställd i Norges Bank.

Upprop om kapitulation skrevs av kungen och stadsminister Johan Nygaardsvold (sänt i radio 9/6) med orden: ”Vi sender dette oppropet till dere, i den stund ve er nødt til å forlate Norges grunn, vi er bestemt på å sette alle våre krefter, vårt liv og alt vi eirer inn for Norges sak. Vi tror at vi snart skal få komme tilbake til ett fritt og selvstendig Norge, og vi håber at vi skal kunne gjøre det med aere. Den tanken som skal baere all vor gjerning der ute, og som vi vet har sammen med alle som blir hjemme, den ligger i orden ’Leve Norge, Alt for Norge’”.

1940-06-10

Kryssaren Devonshire passerade endast 17 mil från de tyska slagskeppen Gneisenau och Scharnhorst. Dessa sänkte det brittiska hangarfartyget Glorious och två jagare.

Jag vaknade av att man sköt. Jag for upp och ut. Det gick fort, man klädde ju inte av sig. Det var ett tyskt flygplan, som jagats bort. Som genom ett under kom vi fram utan äventyr. Båtar som kommit efter oss hade blivit bombade och en kryssare sänkts.

Kungen och kronprinsen uppehöll sig ofta på däckets tillsammans med oss. De talade med många. Vi for norr om Island och med hög fart.

Formell kapitulation undertecknades av stridande parter i Trondheim.

1940-06-11

Anlande till Greenoch i Skottland, och fortsatte med tåg till London. Hela tiden blev vi tillfrågade om vi önskade något. När vi kom fram fick jag höra att Åke

var i Amerika och att Ivan Bratts hustru dött i bombardemang i Paris och att han var sårad. Stackars Ivan! Om jag ändå kunde visa min medkänsla!

1940-06-14

Fredag 14

*Gick till nazisterna
i Paris!!*

Nazisterna i Paris.

1940-06-15

Stor depression här. Arnold vill att Merete och jag ska fara iväg till Amerika. Han kommer senare.

Märta och Merete skulle åka med "Ida Bakke" som också skulle ta med sig en del av guld.

1940-06-22

Merete och jag tog båten klockan ett från Liverpool till Montreal.

Märta och Merete för med "Ida Bakke" till höger.

Guldet förankrat i sina flyttunnor på "Ida Bakke".

1940-06-25

Tirsdag 25 lugnare
 väder. Jag
 var inte gödjak
 kunde ha
 en genomlevat
 för mycket
 Onsdag 26 tin i stället

Kanske har vi genomlevat för mycket

1940-06-28

Fredag 28 fint
 väder
 men vi
 Lördag 29
 i guldigt
 nervösa
 nedstämda.

Fint väder men vi är gruvligt nervösa och nedstämda.

1940-07-02

Kom fram till Montreal.

1940-08-19

Arnold kom. Merete till Kanada för sina papper.

1954

Våren 1954 tar jag fram min nyinköpta Kodak Retina 1a och fotograferar Märta som har gjort sig fin. Hon poserar i vårt vardagsrum, provsitter i olika stolar och försöker se så naturlig ut som möjligt. ”Nu kan du fotografera!” säger hon och jag knäpper. Vi framkallar filmen själva och förstorar med hjälp av en hemmasnickrad förstoringsapparat, som är byggd med hjälp av en gammal mjölkflaska och pappas gamla bälgkamera. Vi gör allt så noga och detaljerat men mitt i all denna omsorg om dokumentation glömmar vi att fråga om Märta och Arnolds flykt, om guldet, om radion, om handelsflottan och om hur de tillsammans med andra på ett imponerande sätt lyckades erövra friheten. Säkert orkade hon inte spontant beröra dessa smärtsamma detaljer då hon genomlevat för mycket som hon sa. Enligt Märta räcker det med några sagor med lycklig utgång och den eviga sagans exempel på hur ondskan kan överlistas.

Märta 1954